

Карач. 17447

~~3977~~
БС (Кавз)
Б188

Вайқуллаһ Д. Р.

~~3977~~

Ҷамай алоҷи Ҷаа енди

(РОМА)

Қазақ Ҷауазидат
Назари 1974 с.

Проверено
1949 г.

Vajquillapъ D. P.

КР.

Проверено 1963 г.

с 3977

Şataj aıoıyп vla endi

(Поема)

А. Т. С. С. Р. - Т. М. Х. К.
MÄRKÄŞ Q/LMI nom
PUBLIKA KOLTXANASE.
ЦЕНТРАЛЬНАЯ
Научная и Публичная
БИБЛИОТЕКА
Инв. № 5919
г. Ленинград - Озери.

К-Б. А. С. С. Р.
Республиканская библиотека
им. Н. К. КРУПСКОЙ
гор Нальчик

Qaracaj ovlnasizdat
Narsana 1934 ç.

С (Караич)
Б 18

Д. П. Байкулов

ШАМАЙ ПРЕЖДЕ И ТЕПЕРЬ

(ПОЭМА)

Караич: 1744. - 1

Карачаевское облнаиздательство
Кисловодск 1934 г.

I

Şataj quruda çalsylyqda çasav,
Tohdavsuz көв çyllarъ ketgen edi.
Çalsylyq vla sanlarъndan voşav,
Işlerge kycy qalmaj bitgen edi.

Xar çyl sajn çaraşa edi çalqa,
Kyreşiv bir inekcik alalsam dev.
Kete edi amalsyzdan qoşxa, malqa,
Erlajъn bir inekli volsam dev.

Çaraşxan ed ol daqъda bir vajqa,
Ань kuka sözlerine aldanъv.
Inekcik allyqta dev çylyq çalqa,
Kece-kyn demeј işlej ed qadalъv.

Qoşda, malda çyl közyvy çeterge,
Ol vaj ань көв zat vla aldaj ed.
Andan inekcigin альv keterge,
Kyreşse da бирda qarъv volmaj ed.

Uaq-uaq vьşlaq, tuzluq degenca,
Ujdegisine zatsъqla vere ed.
Bergen közyvunde хаqsъz vergenca
Baqasъn асьqlamaj çivere ed.

Ol kesi va daqъtъna çaza edi,
Bir vergenin tört-veş kere өsdyryv.
Sөleşse da xorlarъna vaza ed,
Baqalarъn syjgenica költyryv.

Bolçalнь art көзүvү çeterge,
Tergese va çuqu qalmaј vite ed.
Tura-turub inek almaј keterge
Çaramaz dev vek көv saqьş ete ed.

Alaj vla dьgalasda çaşaj ed,
„Endi va virda tijmej tururma“ dev,
Daqьda ol amalsьzdan vaşlaj ed,
„Bek inçilsek bir işle qururma“ dev.

Çarьььqdan bir amаль volmaj ed,
Savlaj çьlnь bir zat almaј çaşarqa.
Alqanь'a qarьvsuzdan ala ed,
Zatь volmaj yjdegisi aşarqa.

Yjdegisin neda elin көrmejн,
Көv zamannь qoşdan kelmej qala ed.
Birda сьdajalmasa va enmejн,
Erlaj keliv qajьr qajqьь vola ed.

Xoşu-xoşuqa at tileј varqanca,
Kelig kelmez ol ьzьna qajta ed.
Ter vasьv çanьn qoluna alqanca,
Savijlerine eki sөz ajta ed.

Qьş ajaz keceleni uzaqьna,
Toxdamaјьn gөzeticilik ete ed.
Tuşuv qalьv ol zalimni tuzaqьna,
Çazqa deri ol xalide çete ed.

Usy çalan, qarnь da ac, suvuqda
Ajaz keceleni atьra edi.
Kece-kyn qьjьnlьqda em acьqda
Көv kere kynlerin aşьra edi.

Alaj vla avruv anь qursalav
Syegine, çiligine ornaldь.
Saqatsьz sanlarьn kemiriv-talav,
Adam tөzmez kivik xalda qьjnaldь.

Bir kyn ol vaj kesi qoşuna keliv,
Qoşnu, malñ har volumun esledi.
Şamajñ da saqat volqanñ biliv,
Qaracñ, ol aña ne zatla dedi.

Kulak:

— Endi işge sen çaravsuz volqansa,
Igi volur qorav ketsen eline.
Qъjъñññ tolu menden alqansa,
Xajda atlan, çuq keltirmej kelyñe.

Şamaj:

— Tuz ajtasa, qarъvum çoqdu, çanъm,
Işlej, kygeşe, ыraxъñ volqanma.
Çyz-miñ qъjъñññçqa cъdaj sanъm,
Kөrese, ma çel avruvlu volqanma.

Kөрmediñmi, nensa çыñь çaşadъm,
Men vaşъma virda хajъr almajъñ.
Bek vilese, sanlarъmdan voşadъm,
Bir kynny da işsiz volub qalмаjъñ.

Bir inekcik versen, anъ eltejim,
Өksyzlerim qanъñla, көrsele.
Alaj vla men yjume ketejim,
„Ma inek“ derme „qajda çalıñ“ desele.

Kulak:

— Oqaj, saña inek veriv çivermem,
Anъ усун bir minutnu saqlama.
Maльть мен voşunaqа verelmem,
Ol muratda virda meni çoqlama.

Şamaj:

— Bu qadar ғыль sende ирив,
Kesің көрдүң, мен не халда җаһадым.
Azavlanь, tyrmedeca мен turub,
Nek bilmeјse, sanlarьmdan voşadым.

Men ketsem da, sen'a qalaj ijese,
Qadar ғыlqa bir inekcik beralmaj.
Dunja malнь alaj necik syjese,
Malнь, mylkny kim etgenin көralmaj.

Өмүгүм ketdi da sende tyjyle,
Ma bu qolla җара volub qaralьв.
Qьjьnlьqnь azavьnda kyjyle,
Ma ol өksyz savijlege taralьв.

Kulak:

— Turqan esen, menden хақынь альв,
Ujьndeca kerpesleniv turqansa.
Хиввегime da мыльгынь сальв,
Ғальң ese sen qarньңа иrqansa.

Ғalla endi, sөleşme, qora мындан,
Хақ davlasan, sydge ver da альrsa.
Bereketni qurutma da qоşumdan,
Көв җанşasan, tajaқ tyvynde qalьrsa.

Şamaj:

— Gyryldejse zalimlikge vazqanlaj,
Bygyn zakon sende volqan sevevden.
Bir sөзыңу екincige vuzqanlaj,
Ғанşaqanьң бирда ketmez җыrekden.

Bizvız seni vojnuçı qajnatxan,
İşlej-işlej vu sanlań cökdygıv,
Anda seni zauqluqda ojnatxan,
Вьдьгьдъ dıñız kiviк көвдугıv.

Bizvız seni vörkynı tik kijdirgen
Вьllaj өхdem көкүrekli etdiriv,
At belinde çasandьгьв çyrytgen,
Sanlarьвьznь vu xalqa çetdiriv.

Bizvız saña көк-vaş yjle işletgen,
Betivız da çarьq kynny көrmejin,
Elni icin şaxar yjden kycletgen,
Sen da turduң qьjьньть vermejın.

Endi vugyn bir inekni тьjasa,
Мьнца çьlnь kyтv turqan çaıьmdan,
Ol muratnь aqььңa çьjasa,
Bir çuq vermej ueuzlanңan çaıьmdan.

Zalimlikni kycy vla xaqьta
Vugyn turıv sen artьqььq etese.
Bir zat vermej mьнца çьlnь çaıьta
„Çoqdu xaqьđ“ dev alaj vegitese.

Adam xaq vla quraqan mallarьđ
Mylk volıv'a ala sende qalmazla.
Ualьrla, ezilirle sanlarьđ,
Zalimlikle uzaq zaman varmazla.

II

Tevredi andan terenңe ketalmaj,
Ol çajavlaj uzaq çerge atlanьv.
Kөv qьjnaldь yjyne da çetalmaj,
Avruj-avruj kece da çolda qalьv.

Bara edi çol uzunu sozula,
Bek tyrleniv em veti da qaraılv.
Toxdaj keliv ol daqıyda vuzula,
Çırlaj edi ma vu çırnı taralıv:

„Qarasıyız zalimlikni halına,
Çalsı çuqda tavalmayıp çalına.
Bölek adam vek kövleni çegelle,
Çal onuna tajaq, qamci verelle.
Ber çalıvı desep, çuav vermejle,
Ala vizni adamqa da körmejle.
Qanvıznı qan qurtlaca emelle,
Köv çalsını unıqduruv kömelle.
Qalmaz, keter vu zalimlik aladan,
Qajıy sıqar çyrekdegi çaradan.
Aşlanırla tolqan vezle vuzuluv,
Qan tegerle berc qollula bir voluv.
Kedir, çeter ol zamanla, köyuvyz,
Zalimleni kereklerin berıvız.
Ol kyp viz da köyuvyzny asarvız,
Ajaqla dan vıqovlanı sasarvız.
Erkinlikni vajraqına kirıvız,
Boşunaqa tögylmezca terıvız.
Ma vu çolnu birsi çanı asılvı,
Usuvyzden vasxan çykle sasılvı.
Birleşiv viz allaj kypçe sıqarvız,
Zalimleni eltiv kerge tıqarvız.
Bygyn'a men amalsızma, tözerve,
Köyv vla ol qaımnı ezerme.“

Sav kecenı alaj ajtvı termile,
Aman vla ol taçnı da atdırdı.
Ası ajaz saqat sanın kemire,
Ujge bara ol kypın da vatdırdı.

Elge keliv u j allına çeterge,
Ujdegisi xarag viliv savdıla.
Usune vashıv quanc eterge
Çarlı ujdegi bir-birlerin tavdıla.

Ujdegisi:

— Qajda, atda, inek alıv kelgenin
Mınsa çılın vajqa kytgen malıdan?
Boşmu völdu „inek verir“ degenin,
Çıq vermejmi qojdu seni çalından?

Avrujmusa, atda, xalıd amandı,
Baj qoşunda kımda alaj voladı.
Butıd, qolıd varı kövuv turadı,
Közleriñ da çılamıqdan toladı.

Ac vögunı auzundan qutulıv,
Bu xal vıa qalaj çıruv kelgense.
Çiligiñe deri qalmaj çutulıv,
Bir işeksiz acıluqnu körgense.

Biz ölmesek, aña mınu kesmezviz,
Ol kyn savlaj vı zorluqnu çıqarvız.
Suv ornına çılamıqla icmezviz,
Keñ dunjaqa ol kynlede çıqarvız.

Ajtsı endi xaragıñ vılejik,
Çıdav qolıvuzdan kelmejd azavxa;
Bolımuñı eşitejik, körejik,
Çıregiñi qıjnama sen bir zatxa.

Şamaj:

— Avruv qırşalav savlaj sanıvı,
İşlerge çaravsuz etiv qojqandı.
Tıgel çıqarvıv da qojmaj çanıvı,
Mırdar qarıvı qıjıvımdan tojmajdı.

Qoradъ meni  y rma ve   y m,
Zaman nda sizni da bir k ralmaj.
Azavda  a av meni turqan xal m,
Q sdav ijdi bir inek da veralmaj.

Sanlar m  gh n volub vo av,
Xa r m biraz kemirek volqanlaj.
Qojdu ol meni vek uzaqqa taslav,
 ege- ege qar vumu alqanlaj.

Alaj vla men q sdal v kelgenme,
Savluqumu tas etiv emda qurutub.
Qallaj birni q y n qla k rgenme,
Ajaqlar m  vlu vudov tutub.

Busaqatn  zamanlar  alajd ,
Birle mesek etivizni a ajla.
Meni turqan xal m var  v lajd ,
B lek adam vizni tevlev  a ajla.

Birle irviz, tar dunjan  ke ertiv,
Bu  urtlan  va dan ajaq saqarca.
 olubuzni s nmaz kivi  veginiv,
Ol vajlan  qalalar n   arca.

Sizni turqan xal q z'a qalajd ?
Ajtsaq z'a, e itejim, k rejim.
Bu dunjan  volumlar  alajd ,
Qar vumdan kelgen zatn  verejim.

Yjdegisi:

— Bek osald  vizni turqan xal v z,
Ma k rese, q m zav z as l v.
Tygel s q v vo av qalmaj  an v z,
Q s brqa mekam tavmaj sas l v.

Tyrmede çaşaqañca turavъz,
Qъjъnlъqdan vaşxa çaşav kôrmejn.
Acıqda da vek køv kere qalavъz,
İeviz qъjъnlъvъznъ bermejn.

Bizni vıtev qollarъvъz verg volub,
Kece kyn da solub almaj işlejviz.
Közleriviz çılamıqdan tolub,
Başvъzqa bir kecinmek izlejviz.

Bergen çalı qarnlъvъzqa çetmejdı,
Kijerge va kijim qajdan tavajyq.
Zъkgъllъq usyvyzden ketmejdı,
Kimden ne zat tilej qajrъ varajyq.

Savarqa virda inek tavmajvъz,
Minerge va qajdan volsun atvъz.
Ne kyresssek da ögyz'a taqmajvъz,
Çoqdu vizni toqlu saqlъ zatvъz...

Alaj vla bu çarlıla sözlerin
Mъdaxlъqda vek eziliv ajtdıla.
Mutxuz av qurşalaqan közlerin
Çılav vla køvduyşuv qъzartdıla.

Çaşavlarъ ma bu xalqa virulub,
Mъdaxlъqnъ virda keñde cacalmaj.
Amal tavmaj keslerine urunub,
Başlarъna bir çaşav da acalmaj.

Amalsъzdan çerciklerin qъş satv,
Aşar-ıcer zatcъqla ala elle.
Çaz em kyz işge mълъklarъn atv,
Zalimlege işlevcy vola elle.

Ne kelsin, çalsъqlarъ kecinirca,
Aşarъqqa kijerikge volmaj ed.
Bir alqanъ ekincige çeterca,
Birisi da tolu haqъn almaj ed.

Ma bu xalda völek çylla ketdile,
Ujlerinde çatar onun tavıma.
Bek көв тырлы қыяныла çetdile,
Çalan, зыгыл ysleri да çавыма.

Mollala da çarlı xalqdan tojmaıyn,
„Xajda хақывызнь“ dev çete elle.
Çarlılasыз dev çazyqsыньво qojmaıyn,
Тавханларын sibiriv kete elle.

Bajla, vijle mollala da vırleşiv,
Bir-biri qollarından tuta elle.
Varьda kece, kyn demeј kyreşiv,
Çarlı xalqнь қыяларын çuta elle.

Tyrly-tyrly aldavla vla din da,
Çarlı xalqнь kemirte ed, çulqa ed.
„Çarlıma“ dev qutulurqa va virda
Ne zakon neda şerijat qojmaj ed.

Сухив, tintiv, асқлав bir volumnı,
Endi ань харағына qajtajьq.
Şamajнь ullu çaşьqь Maxmutnu
Birden kelgen art volumnı ajtajьq.

III

Qacda el da işlerin voşaj edi,
Terekleni capraqlarь sarqalьv.
Kyn da tyreniv qьşxa uşaj edi,
Tavlany da tövbeleri aqarьv.

Suvuq çetdi al çyllany birica,
Kyn çarьqь qarlanь çытыratьv.
Adamlaqa çыь ton kijdirica.
Taşнь, tavnu varьsyn qaltьratьv.

Въжақъ келди çелпегејин қажъғъв,
Nyrlы çerni тыrsynunden ајъғъв,
Qurt, qumursxa, sibin варъ уşуv,
Qalqanla da qбş qorquvuna туşуv.

Ol kёzyvde qurman da çete edi,
Xьjla dinni vek vaqalь ajlarь.
Xalq da kesin hazьr ete edi,
Bytynda vek oңlularь-vajlarь.

Bajla, vijle xar varьsь oңlula,
Mal qьrvnu qaraj elle allyna.
Bek aldannaп nasьvsьzla, çarьla
Aş hazьrlav mollalanь qarьna.

Igi kesek alqa hazьrlanьşьv,
Bu хьjla işlerin qolqa aldьla.
Xar madarlarьn etiv quralьşьv,
Mal qьrgьqa mьlьkларьn saldьla.

Erişgenca kimi alqa, kimi artxa,
Hazьrlanьv bu zaranь vajramqa.
Ajьgьlmajьn çaşxa deri em qartxa
Qadalьv kyreşe elle „qurmanqa.“

Şamaj da vek qajqъ etiv izlej ed,
Mal aлыrqa asxasьqъ çetmeјin.
Izlej-izlej ol çanьndan vezgen ed,
Madarь va çoq ed qurmanьn etmeјin.

Ala ёksyz elle em malsьz elle,
Çalannacdan ysleri da asьlv.
„Qurmanqa ne zatnь keseјik“ delle,
Xar varьsь mal izlerge casьlv.

Aşьqьv arь-berі da savdьla,
Bu kynlerin ucuzlav qalalmaj.
Baqa edi ansь kёv da tavdьla,
Aur çykny yslerine salalmaj.

Bir qaum da omaq kijimle kijiv,
Keliv, soruv erlajın qajta elle.
Qan gьvьla varьsьda syjynuv,
Malsьzlaqа ma vьlaj ajta elle.

Afendile:

— Neni syjsen sat, kimni syjsen ver,
Bygunny kynny ucuzlav turma!
Xajda çajьl da madaгьң көг,
Ol çaravsuz sьltavlanь qurma!

Bir elli da qurmansьz qalmasьn,
Bizni da хақьvьznь versinle.
Allaxnь çanьndan gynax almajьn,
Şerijatnь tyz çoluna kelsinle.

Bu sөz vla toxdavьsuz buva elle,
Çarьlanь çanlarьndan inçitiv.
Mal izlete çer-çerge quva elle,
Qorquv vla xar kimge vujruq etiv.

Qollarьnda kitablarьn çyrytuv,
Өtyryk хьjla, laqьm qura elle.
Alaj vla çarь xalqnь yrkytuv,
Tajmaj aңa qadalьv tura elle.

„Qurman kessen, qьl көpyrden өterse,
Bir qajqьsьz quş kivik ucxanlaj.
Kesmesen'a, çaxanimge keterse,
Ol temir toqmaqladan qacxanlaj.

Bek igisi aгь-berі savsaqьz,
Izlej ketiv gjaur malnь tavsaqьz,
Çigitlik etiv varьv urlasaqьz,
Aнь sora qurmanңa dev sojsaqьz.“

Şamaj da alaqa vek inana ed,
Allaxnъ sөzlerin ajtalla dev.
Çyreginden vek ullu qьjnala ed,
Meni elden tьşьna atalla dev.

Sora mal aььqda tavkellik etdi,
Ne bolsada bir madar volur dev.
Olsaqatdan elge çajьla ketdi,
„Qalaj bolsada bir mal tavarma“ dev.

Ol vara-vaгьь tybedi Muratxa,
Sordu aqa: „Satar malьn çoqmud“ dev.
Tavkelleniv ol da aqa çuavxa,
Erlaj ajtdь: „Ajxaj vardь malьm“ dev.

Sөz vaşlalla bir-birine qaraşьь,
Ekisi da bir çercikde olturuv.
Murat da aьь inçilgenin marav,
Auzun da хьjlaььqdan tolturuv.

Şamaj:

— Sen mal satasa dev eşitgenme,
Satar bolsaң, qurmanqa mal aььqma.
Bir kesek zatnъ хазьь etgenme,
Alalmasam, vek qьjnala qallьqma.

Murat:

— Ullumu, gitçemi, ajt, qajsьn dejse,
Mal izlegen vaгьь mende tavarla.
Mal usynde mal volqanьn bilese,
Mьсьmajьn xar kim maqa savarla.

Busaqatda mal vaqadь, көrese.
Qurmanьььz qьsxa çetiv qalqand da.
Ajt vaqasьna va ne zat verese,
Aььr bolsaң, endi zaman volqand da.

Şamaj:

— Ajtsaň, seni satarьqьň qajsьdь?
Eşitejim emda kesim körejim.
Meni ileşdirilig'a vaqasьdь,
Qarьvum çeterik zatь verejim.

Baqa ese va çuqadь хирçunum,
Saňa ötyryk zat vla sөleşmem.
Рьsxь volub'a çoqdu bir çuqum,
Qarьvum çetmezca ese kyreşmem.

Murat:

— Oqaj, saňa alaj vaqa etmezme,
Tav elden da biraz ucuz qararma.
Razь volsaň'a acxa da demezme,
Çalсььqь vla iş eterge qojarma.

Sen çaşьнь maňa çalqa berirse,
Qoşubuzda ojnaj, quana turur.
Çalсььca tutmam, kesin da köyrse,
Ань vla berlik vorcuň da qurur.

Şamaj:

— Men çalсььqь aсьvlarьň sezgenme,
Allaj sözle endi meni aldamaz.
Ol tyry kuka sözleden vezgenme,
Birinden da vizge maqana volmaz.

Bygyn'a men amalsьzqa tyşgenme,
Ol sevedden ajtxaьнь etejim.
Qььпььqla көв көltyryv kelgenme,
Kel berlik maьнь da bir körejim.

Qarav, kucum çetgenni aьрма,
Başxa-vaşxa vaqasъqlarъn kessen'a.
Tölev voşasam, men тысајъв qalyрма,
Başsъz qojmaj vugun asъq etsen'a.

Murat:

—Ajxaj-ajxaj bek tyz aqyl alasa,
Afendileni ajtxanlarъn etiv.
Qurmanъndan sen qutuluv da qalasa,
Tutuv turqan muratlarъna çetiv.

Bajma em çarъlma demeј varъvъz,
Vylaj işge kucuvuzny salajъq.
Çetalъqъ saqlъ vizni qarъvuvuz,
Allahъn da razъlqarъn alajъq.

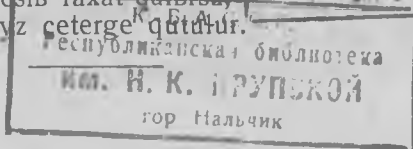
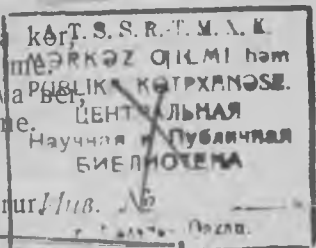
Syjsen qoj, syjsen da tuar vereјim,
Qurmanъn çaratxanъnъ aьrsa.
Kölyne kelgenni da ajt, көreјim,
Maңa qatъssaң, quana qalyrsa.

Alaj ese va ajtajъm kesine,
Ol qojnu vaqasъ on eki somdu.
Aнь semizligin da al esine,
Andan ucuz'a volmaz, tyzy oldu.

Bir uanъgъm vardъ, aнь da
Vaqasъna ellj veş som tile
Bek ucuzdu, erinmeј aнь
Ol vaqanъ verliklerin bileme.

Oqaj desen, syjgeniңi aьrsa,
Qojnu alsan'a, Maxmut vizde turur.
Qurmanъnъ kesiv taxat qalyrsa,
Haznamъdъ kuz çeterge qatdyr.

К2Р24. 1744

Şamaj'a tьңылав ань sөзыне,
Qalaj eterge da vilmej көв turdu.
Biraz vaqaraq көгүпүв көзыне,
Ol vaqalarьп vaşxa-vaşxa sordu.

Şamaj:

— Qojcuqqa nellaj birni turur dejse,
Bolçalьп da асьқ etiv ajtsaң'a.
Uaпьkga nellaj birni tilejse,
Belgili etiv tьңыль satsaң'a.

Murat:

— Uaпьkga eki çы saqlь turur,
Alajsьz'a ne azсьqda vermezme.
Qojcuqqa da segiz ajнь urunur,
Saңa va men andan vaqaraq etmezme.

Şamaj:

— Oqaj, асьгь bek vaqа tilejse,
Qojqa entda biraz qara, көrejim,
Kesinи va qalaj ullu syjese,
Syje volsaң, segiz somnu verejim.

Oqaj deseaң'a Maxmut veş aj turur,
Qoşuңa emda maльда qarav.
Qarьvu çetgen saqlь bir urunur,
Ne zatнь et deseaң varьna çarav.

Andan vaqapь va kişi beralmaz,
Ol veş aj da көв zamandь, vilese.
Ol vaqarqa kişi da өrlajalmaz,
Ma meni da qarьvumu көrese.

Murat:

— Oqaj, mende eki söz'a tavymaz,
Bytynda ol çaңыз qojnu usynden.
Sözüm'a ötyryk volurqa volmaz,
Bajlyqym vardy allaxny kucynden.

Xajda endi syjgenini verirme,
Baqalagyn andan ucuz ajtalmam.
Çaşlarğy çumuşun da köryme,
Añ bla men sözymden da qajtalmam.

Oqaj deseñ'a soruş da yjyne,
Tavkel bolsañ, entda veri kelirse.
Munu kese eseñ'a savijlerine,
Qalaj vek zauqlanyla, köryse.

Allaxny bu vek vaqaly kynynde
Kışı yjyne varğv qaramazla.
Olturuşuv-xar kim kesi çerinde,
Bek qanyla em ac da volmazla.

Şamaj:

— Berallyq bolsañ, ajtxanma, verejim,
Bermezlik bolsañ, vusaqat keterme.
Andan artyq men saña ne etejim,
Elde da көvdy, bir madarla eterme.

Murat unamaj, Şamaj da alalmaj,
Almajyn keterge tyşdy esine.
Andan vaqanь va birda vernalmaj,
Qajtdь yjyne-yjdegisine.

Ol kyn'a varğda qalmaj birleşiv,
Kesleri da onovlagyn etdile.
Aqyllagyn көv çerlege yleşiv,
Qurmansыз qalyrqa dev begitdile.

IV

Adamlə elge çajyləv başlarqə
Mutxuz kyn da igi ørge tajandə.
Toj da səqəv qəzlaqə em çəşlaqə,
Alaj'a kyn da vuzuluv başladə.

Ellile da tørt çanəndan çəjylə,
Bara elle el çəjyləvci çerge.
Şərtdə, qolda kişi qalmaj qujula,
Çararca miñden da kəv volur derge.

Kelgen-kelgen afendini kərə ed,
Em oñ çanənda olturuv turqanə.
Adetica birer zatnə vere ed,
Dua etdir dev çanənda volqandan.

Xalq çəjylə, vasəndylə bir çerge,
Tizildile varə, saf-saf völdula.
Varəşdə qozqaləv ørge-øрге,
Al saflarə oñluladan toldula.

Mutxuz kyn voqlandə emda vuzuldu,
Ullu çel'a uş başlanə ucura.
- Afendi da ørge turuv sozuldu,
Bek camlandə vylaj ajtəv qəşəra:

Afendi:

— Ma eslejmisiz, çamaqat, volqanə,
Kək da tav çer da tyrleniv qalqanə.
Uşvuz da qar vorandan tolqanə,
Bek qorqutuv esivizni alqanə.

Elivizde bir qajqəşəz qalqanla,
Bygyn da qurman maləv hazərləmaj.
Dunja maləv em artəna salqanla,
Şəjylə kynqə çarəq vetde qarəmaj.

Azmъ vardъ elivizde adamla,
Afendini afendige kormejn.
Bu qurmança xazırlanmaj qalqanla,
Aña verillivcyny da vermejn.

Ol sevevden allax çamlanadъ,
Vagъvъzqa vırca uvu çetiv.
Allaj zat ucyn tav qan da çavadъ,
Musliman tamqa usyvyzden ketiv.

Qurmandan malъn artxaraq salqannъ
Çamaqatdan viz qъsdaqqa kerekviz.
Allaj vır qaraң qъlъq alqannъ,
Biz cuvutxa, ermençe tergerikviz.

Oqaj dev işlerin da tyzetsele,
Şerijatnъ adetinde versele.
Çeter-çetmez qurmanlarъn kessele,
Añ da volqan adetin etsele.

Bir çaңlqannъ allax da kecedi,
Bygyn viz da ol qaumnu kecerviz.
Dua etiv, qadalışъv vavъvъz,
Biznica allax da kecsin derbiz.

Ol qalqan afendile da ańsa,
Bırer qanqa kırışiv sөleşdile.
Xalqnъ qorqutuv çanlarъn ańrsa,
Çutlanъv çuq tavsaq dev kyreşdile.

Qaraңlъq teren sınen çamaqat
Qurmanlarъn eterge sөz verdile.
Kışi sьqъv sөz ańtığa va volmad,
Dinni qatъ avazlarъn kөrdyle.

Ma ol xalili afendile vırden
Muratlarъca etgen da etdile.
Ellile da namaz etiv ol çerden
Qajqlanъv yjlerine ketdile.

V

Şamaj da qajtv keldi namazdan,
Mьdaxlv xalda vaş tьvenqe qaraj.
Işiviz vaşlanqan ed dev onmazdan,
Ajtdь sora yjdegisine vьlaj:

Şamaj:

— Vьjaqьqьa varmasaq volmajdь,
Namazda vizge qatь vorc verdile.
Endi va virev da qurmansьz qalmazdь,
Anda xalv eşitdile, kьrdyle.

Varajьm men, ne dese da alajьm,
Mollanь auzuna tuşmej qalajьm.
Qьjnalsaq da, acxasьqьp verejьm,
Unaj ese, qojnu alьv kelejьm.

Bermese va, siz çalqьa ketersiz,
Andan vaşxa men ne etejьm vilmejme.
Qьjnalsaqьz da, çalсььq etersiz,
Vaşxa madar volur zatv kьrmejme.

Çyregin vasьv olturub qalalmaz,
Ol segiz somnu da qьsdь qoluna.
Andan vaşxa çuqu volub alalmaz,
Сава-çorta ketdi alqьp çoluna.

Erlaj tyvedi Muratv kesine,
Acьq etiv qurman malsьz qalqanьp.
Qurmandan vaşxa zat tuşmej esine,
Ajtdь aq çyreginde volqanьp.

Şamaj:

— Entda kelgenme vıjaqı men saña,
Qurmansız qalıqıa qoıqıv allaxdan.
Qoıcuııuı çaraşdırsañ'a maña,
Keñ qalajm dev vi ullu palaxdan.

Çaraşdırsañ—suavdı vi vajramıa,
Andan vaşxa bir madarsız qalqanma.
Men da anı keser edim qurmanıa,
Izlej-izlej vek qarıvsuz bolqanma.

Almasam'a volmazlıqdı, vileme,
Afendile-din vaşcıla qojmajla.
Anı usın vek aşqıv kelgenme,
Maña mal kesdirmeı tıncıq tavmajla.

Murat:

— Bygyn'a mal da vek vaıa volqandı,
Kørese, qırman mal da kørynmeıdı.
Ol tınene ajtxanıa qalqandı,
Endi va ol vaıaıa verılmeıdı.

Taı atxanı kelıv køıv ketelle,
Biz qurmansız qalqanıvız çaraşdı dev.
Qojıa va on eki somnu verelle,
Vaşxalaıa vermeı vizge qaldı dev.

Kelgenleni ızlarına virqanma,
Alaıa da çaraşdırv veralmaj.
Ma saña dev saqlav tııv turqanma,
Seni kık ol qaınu koralmaj.

Şamaj:

— Bek sav vol, sen alaj etgen volursa,
Endi ajtcı nellaj bir derigini.
Maña qojarqıa begıtgen volursa,
Acıqla acıa va verligini.

Çaşm çalqı ketmezligin syjeme,
Ne bolsada ol yjymde qalsın dev.
Ань усун век qadalъв tilejme,
Qolumdaqъ segiz somnu alsañ dev.

Murat:

— Aјtxanъта qulaq salъв тьңыла,
Асха vla vermezlikme, bilese.
Elde xar ne volumnu da аңыла,
Çalсыла va век көvdyle, көrese.

Qojnu alsañ, on aj saqlънъ turur,
Kesi yjunde çaşaqtanca çaşav.
Tav ys kijimi da ma menden volur,
Qoşuvuzda syjgen zatъndan aşav.

Kesine da век çaravlu qararma,
Savijimden birda vaşxa көrmejın.
Andan ozuv tav sizge da çararma,
Bir qъjъnъq көrmezsis men өlmejın.

Zekатьмъ, sadaqamъ verirme,
Maldan, mylkden, mende volqan xar zatdan.
Ujdegiñi çumuşun'a көryrme,
Teñleriñ da çarъlъrca асыvdan.

Qorqmaqъz, men sizni işsiz qojmazma,
Allax aјtsa, bir yj kibik çaşarвъz.
Sizni aldav men vetimi çojmazma,
Mende volqan zatъ teñden aşarвъz.

Şamaj:

— Savijlege vağъv xarar vereјim,
Tavkel volsaq, тьсьмајъп kelirviz.
Ne aјtъğъq esele da көrejim,
Keñeş etiv igi көrsek, verirviz.

Асха тавалсақ да оқай демеzсе,
Мен кетејим, сақыс етiв көрyрсе,
Анъ сен да алај сьзсyz көрмеzсе,
Ақыньцъ бу затлақа вельрсе.

Murat:

—Оқай-оқай, анъ ва бирда ајтма,
Керекли болсаң, соруш да алырса.
Оl murat вlа ва бирда қайтма,
Тавкел болмасақыз, келмеј қалырса.

Bir сақатдан келмесегиз, қојарма,
Келмеzлигизни виллв, туңулув.
Қојну да мен ваъха çerге қојарма,
Алльқ көвду, артьқ вақала берив.

VI

Көв турду ол тавкел волув алалмај,
Мьдах халда сақьшььқоја ватыльв.
Чаън берирге ва тавкел волалмај,
Кетди сора ују тава атыльв.

Қайтьв кеle ол ујуне вугулув,
Дунја варь қьзарқанса көрунду.
Оңсузла ва қуқда тавмај қувулув.
Ақыь да ол затлақа вельнду.

Çовви-çовви васьньшьв туarla,
Қьсьгalla, өкyrelle, қacalla.
Арвазлань қьзартьв турқан қанла,
Қатхан қарнь кyжызса қьзартalla.

Bu işleni көre em seirsine,
Şamaj da қайтьв келди ујуне.
Bek көв затла туşув анъ esine,
Халъ çомақладь ујдеgisine.

Şamaj:

— Erlaj varъв Muratlaqа tybedim,
Tybesem da çыль çuav vermedi.
„Biz vek inçileviz, çaraşdır“ dedim,
Ol ne azda xaterimi көрmedi.

Ne көв tileв kyreşsem da, ol maña,
Acxa vla vermezligin bildirdi.
„Andan көв xater etalmam saña,
Syjsen аl, oqaj desen da qoj“ dedi.

Segiz somdu vizni volqan zatъвъз,
Bolluq tyldy kyreşiv çuq tavmasaq.
Aman xalda аjtladъ атъвъз,
Entda izlej el icine savmaşaq.

Bu xal vla qurmansъз'a qalmazъз,
Ne volsada bir madarla etmesek.
Molla sorsa virda çuav tavmazъз,
Amal çoqdu bir qoj аlv kesmesek.

Qalsaq'a vizge tajaqla çeterle,
Busaqatdan bir madarъn көrmesek.
Bizni elden uzaq, erek eterle,
Afendini et ylyşyn bermesek.

Ala alaj qajqыlaşъв turqanlaj,
Tauş etdi kenirekden birevlen.
„Kimledile“ dev съqъв qaraqanlaj,
Arva vla көryndyle ekevlen.

Ala va—muazin emda çөneri,
Ekisi da ol arvazqa kirdile.
Arva va tolub ögyzlykge deri,
Vыlajdan da qoşajъq dev keldile.

Muazin:

— Elden ulyş çыja sizge çetgenbiz,
Ma көresiz, арвабызнь tollurub.
Şerijatнь aйтхан çolun etgenbiz,
Аfendi da saqlav qaldь olturub.

Adetica anь хақьн verigiz,
Alaj aйтьв vizni alqьн iјgendi.
Meni da siz anь kivik көrygyz,
Kitav bla allax alaj degendi.

Ајьрмајьвз elni vajьн, çarьсьн,
Bermesegiz, erlaj qajtьв keterbiz,
Bermegenni vajam etiv varьсьн,
Mezgitde va anь acьq eterbiz.

Şamaj qorquv veti da qьzardь,
Bek çuncudu, bir amanььq etgenca.
Dьgalasdan vaşь tava uzaldь,
Bek qaltьrav ɵlyr kunьu çetgenca.

Şamaj:

— Biz'a entda hazьrlanmaj turavьz,
Qarьvuvuz çetalmajьн alьrqa.
Kөrese ma anь qajьqьсьндavьz.
Amalььвз çoqdu kesmej qalьrqa.

Aјьlanьв men busaqatda kelgenme,
Çaş bermesem, kişi mal da vermeјdi.
Аlajsьз çuq tavmazьтьв bilgenme,
Tilesek da kişi xater көrmeјdi.

Muazin:

— Olmud seni çyregiñi qyjnaqan,
Çaramaqan sylvavlany etdiriv.
Şajtan volur vugun seni sçymaqan,
Ters aqyln çyregiñe sindiriv.

Bir çaşyñ versen, saña vollarqudu,
Qurman kesiv muratña çeterge.
Añ vla nasvbyñ da tolluqudu,
Sen kerekse erlaj aň çeterge.

Bir çaşsçyñ çimusxa da veralmaj,
Gjaurmusa sen qurmansyz qalyrqa.
Sylñ kynny vek vaqaly koralmaj,
Ajyv tylmyd allaj vetni alyrqa.

Bar vusaqatdan, ne dej ese da ver,
Kesmej qojsañ'a viz ariv ajtmazvyz.
Bu kynny sylñ emda vaqaly kør,
Endi kelsek, palat vermej qajtmazvyz.

Xajda tevre, endi zaman volqandy,
Baqa, ucuzdu derge çaramajdy.
Bu arvany korese, ma tolqandy,
Kişi va vaqasyna qaramajdy.

Erlajyn varv, qojnu alyv kelsen,
Sojarsa da haqvyzny verirse.
Qurman sojmaj cuvut dinde ølsen,
Çaxanimni kyçly azavyn cegerse.

VII

Çuav eterge çoq edi amaly,
Izlej ketdi da Muratxa tyvedı.
Ol çalyñnan xalda qatyna varv,
Qojqa kelgenin ajtv harar verdi.

Murat da ol ulla qarnın turquzub,
Uaq-uaq Şamajqa vek kyle ed.
Ol da allın anı tavaqa vurub,
Sen qojunu çaraşdır dev tilej ed.

Murat:

— Qara sen qojqa, semizdi, korese,
Bu inçilgen xaterini etejim.
Çaşın va tolu çıloqa berirse,
Andan vaşxa men saña ne etejim.

Bek vilese, iş közyv da ketgendi,
Aur işlerim'a qalmaq bitgendi.
Ojnaı, kyle ol qoşumda kecinir,
Malıqa çarar zamanı da çetgendi.

Qoşda, malda, nege çetse da anda,
Zauqlanıp tolu bir çılın turur,
Çoqdu da xajır eterigi mında,
Qoşda va ekibizge da urunur.

Bolçalı çetse da bir saqış eterbiz,
Çaraşsaq'a daqıda mende turur.
Ol kynne da bir kyn kiviç çeterbiz,
Qoşumda va vek qadalıp urunur.

Xalı biliv, xar zatxa usda volur,
Kergen adam seirsiniç qalırsa.
Ol çanıç çıloqa da nasıvdan tolur,
Turqan çerinde көв хайр алырса.

Şamaj:

— Segiz ajın sen on ajqa çetdirinç,
Bir sözyü ekincige unutup.
Endi va ma tolu bir çıl etdinç,
Betini em ыгыңың qurutub.

Bygyn sen meni ajaqymdan tutub,
Ne desem da eterse dev turasa.
Aqylyñ va ters işlege vurub,
Kesice vek tav laqymla qurasa.

Amal bolsa, ol segiz alyña ber,
Ajtxansa da ajtxan sözüñy vuzma.
Meni da ma bu saqatlyqym kør,
Kelgenim sajn bolçalyn sozma.

Murat:

— Ol zamanda men aşyqyb sөleşdim,
Endi va alaj qalyrqa bolmajdy.
Al dev saña nenca kere kyreşdim,
Qurmanña davlaşxan adam oñmajdy.

Mьndan ucuz sen kimden mal alyrsa,
Kim berlikdi saña malyn voşuna.
Ахьратха ne vet vla varьrsa,
Сақыş et da azav alma vaşьña.

Men'a andan ucuz virda beralmam,
Kerek tyl ese, qajtyv kelme alyma.
Kesimden'a syly seni koralmam,
Elde çalcy көvdy, sajlav alyma.

Amalsьzdan qojnu da alyv ketgen edi,
Savlaj çyly tururqa da dev çaraşьv.
Mьдахь халда ol yjyne çetgen edi,
Toxdadyla varьььda qaraşьv.

Çaşь Maxmut:

— Sen ketgenli keliv, ketiv turady,
Xajdaqьz dev çapьvьzly aloqanlaj.
Kes volqanña aly qarnь vurady,
Erikmejtn fajdasьz aşьqьrьqanlaj.

Şamaj:

— Вага-вагъв seni çalqa vergenme,
Асха вIа ne azda unamadъ.
Tolu çыIqa auzlanъв kelgenme,
Kyreşsem da vaşxa madar volmadъ.

Biraz tysermedi dev men alalmaj,
Анъ вIа kesim kecigiv çalqanma.
Bir ajtxanlaj tavkel volub çalalmaj,
Em artъ tolu çыIqa alqanma.

Tevkir etiv ala çojnu sojdula,
Icin, vaşъn vişirdile, çavdъla.
Afendige maçal sanъn çojdula,
Çavxaqlarъn çaqlav ørge taqdъla.

Afendi va øvgeledi, almadъ,
„Bek azdъ—dedi—çaңъз vutcuq maça“.
Ujalъrqa ne azcъqda volmadъ,
Al dev vek køv kyreşsele da aңa.

Davlaşa keliv daqъda bir sanъn
Olsaqtan eltdirdi kesine.
Ol zat вIа ajamaj çanъn, çanъn,
Vaşxa aqы tyşmej anъ esine.

Afendiden çutuluşub turqanlaj,
Muazin da erlaj çetdi şuvuldav.
Avazъ da şьvьlaca utqanlaj,
Tevredi sora ol ыlyşyn davlav.

Muazin:

—Meni siz'a nek ыlyşsyz çojqansъz,
Şerijatъn adetlerin çurutub?
Sora munu aşarqamъ sojdansъz,
Xant көrgenlej dinigizni unutub?

Şamaj:

Art vöskynyn afendige eltgenbiz,
Al çapın da, kərese, sanlaqanbız.
Busaqtada biz da andan çetgenbiz,
Ma, qara, qalqanın'a tuzlaqanbız.

Saça çaңыз qujruqsıqın qoşqanbız,
Qalqan va voşalaqand, kərese.
İcin, vaşın'a qazanqa quşqanbız,
Bizni da xalıbizni vek bilese.

Muazin:

Qujruqsıqın alev qalaj ketejim,
Eltsem'a sizde da haqm qallıqdı.
Terisin da versegiz, men eltejim,
Qalqan va sizge erkin vulluqdu.

Şamaj:

Adam haqqa çanbıznı salqanlaj,
„Bır verı“ dev mıllık atv turasız.
Har quruda çavbşv qadalqanlaj,
Barqa-çoqqa saqış etmej vuvasız.

Xajda elt, sizden men bır qutulajm,
Raxat volub çuqu kirir kəzıme.
Ac volsam da men daursuz qalajm,
İnanmajsız „çoqdu“ degen sözıme.

Terini em qujruqnu da ol eltdi,
Çavxaqlar Şamajlaqa qaldıla.
Muazin da qoltuqqa urub ketdi,
Alaj vla qojnu vaşın aldıla.

VIII

Afendileni avazın tolturub,
Maxmut ьсхьпмаз qajqьqа tutuldu.
Qırmanьna bek „qıanьv“ olturub,
Şamaj'a ol qajqьsьndan „qutuldu“.

Qьпьr vojun açırın da terletiv,
Ekinci kьn'a Murat keldi-çetdi.
Uvlu vuqovnu kiritin begitiv,
Kel dev ol Maxmutxa belgili etdi.

Murat:

— Qoşubuzda malqa zaran volmasьn,
Mьsьmaj sьqsaң'a endi qoşuma.
Kьn amandь, açasьv mal qalmasьn,
İşsiz nege çatasa sen voşuna.

Qoşdaqьla da qoşxa çetişmejle,
Mal көvdy, adam'a azdь, bilesiz.
İşleri bek amandь, birleşmejle,
İnçiliv turqanьvьznь көresiz.

Maxmut:

— Çoqdu sөzym, çaraşxanma men çolqa,
Bygьn vla tamblanь varalmam.
Tav sen da ajtalmazsa andan alqa,
Andan sora mьnda bir kьn qalalmam.

Egecim da kьjmlerimi çuvar,
Byrsьkьn'a qoşuquzqа keterme.
Kelmej qalsam da atam quvar,
Mьsьmaj işigizge da çeterme.

Murat:

— Qarasy! sözge usda volqanьna,
Xavlelik çanьna ketgendi da esi.
Çaşamaјьn qart volub qalqanьna,
Qoşxa varьqda va unamaj kesi.

Allaj sözle saңa virda çaraşmaz,
Ne ajtsam da sen eterge kerekse.
Ol çol bla mençe kişi voluşmaz,
Alaj etsen, menden uzaq erekse.

Turma sen vьlaj sөlese voşuna,
Var qoşxa, ajrandan da bir toјarsa!
Çaraşьv em kəl da salьv qoşuma,
Bu oram xavlelikni da qoјarsa.

Maxmut:

— Bolur-volur, men vursyкyn keterme,
Kereklime qarav varьn тьndьгьv.
Andan kecge qalmaj qoşxa çeterme,
Çaş çyrekni tamьrlaгьn сьndьгьv.

Andan Şamaj turdu çuav eterge,
Çaşсьoгьнь tyz allьna vurulub.
Kөlyndegin aңa ajтьv keterge,
Başladь sora kesi өrge turub.

Samaj:

— Turcu, vиqov salьnңandь qoluna,
Xazьrlan endi qoşuna keterge!
Тьпсььq çoqdu, endi aşьq çoluna,
Mьсьтајьn sen kerekse çeterge.

Amalsьzdь vugyn vizni işiviz,
Barmasaq, Murat keliv unamaz.
Çoqdu vizni qarьvuvuz-кусуvuz,
Tilesek da sөzyvuzge qaramaz.

Maxmut:

— Ne sөzüm vardь, qоşuna varьtma,
Barmasam'a, madar çоqdu, vileme.

Tolu bir çьlnь qоşunda qalьtma,

Ань усун воşunaqа tileme.

Çalсььqqa tuşuv meni çaşavum,
Busaqatda va men andan qutulmam.

Tavьlmaz meni alajsьz aşavum,

Zamanьm çetse va, bir kyn da turalmam.

Elde volur verligim em allyqьm,

Boşaqanlaj erlaj turuv keterme.

Çañьz eki kyndy mьnda qallyqьm,

Andan sora ajtxanьь eterme.

Bu sөzleni-da ajtьv, çaş vuruluv,

Tiri-tiri atlaj işine ketdi.

Murat da çaşнь eltalmaј quruluv,

Qara sen, ne tyrly sөzlege çetdi.

Bek camlandь, kesi kəkca kykyrej,

Tььlamaj ketgen çaşнь ьььndan.

Vazьq vojnun tьrt qat vykleв gyryldej,

Adam qorqarca qaralqan qanьndan.

Murat:

— Bygece ol сьqmaјьn qalmasьn,

Aңьlaqьz siz, ajtxanьь viligiz!

Oramlaqа virda kesin salmasьn,

Sөzge usda voluv sizni tiligiz.

Sizge ьşanьv qojumu vergenme,

Bir zatda da meni çarsьtmazсьz dev.

Sizni men qalaj vaqalь kьrgenme,

Qoşnu, malнь virda avçьtmazсьz dev.

Ijmejin qojsaң, vek хьпъ tijerme,
Sizni usygyzge bir хата saıьrsa.
Bory tonnu da vek sujre kijerme,
Kesigiz qoşxa savханlaj vaьrsa.

IX

Ertleninde kyn da сьqдъ ьлтьрав,
Kyn tajaqla altьn kivik sarqalьv.
Mьdax tavla qatь ьelden qaltьрав,
Tөvveleri vөrkle kijiv aqarьv.

Uaq-uaq өрге сьqа vaşladь,
Xar bir zatьn ol kesine qaratьv.
Vaьььndan хьпъльqнъ taşladь,
Ol kesini көz ьiltinin maratьv.

Xar kim yjden arvazlaqа төgyle,
Çarьq kynny tyrsynyne al veriv.
Tavlanь da vөrkcykleri səgyle,
Kyn vetle issilikge төzmej eriv.

Ol көzyvde хalq omaq kijim kije edi,
Oramlada ьлтьрав ajlanьrsa.
Maxmut da ьasanьrqa vek syje edi,
Omaqьq vla alda sajanьrsa.

Kijimi va ьoq, ol anь vile ed,
Zьkьlladan qьmьzasь asььv.
Alaj'a andan mьndan da tilej ed,
Bir kesekge qajqьсьqдъ sasььv.

Dьgalasda arь-veri sava ed,
Bek asьlqan qьmьzasьn ьavarqа.
Kimden көlek, kimden көncek tilej ed,
Ol da сьqьv teңle vla ojarqа.

Bir qaum'a anь mьdax etmej ed,
Ol ariv qььqlarьнь kucynden.
Qььqlarь хar quruda ketmej ed,
Qььмза volub tursa da usynden.

Xalq icinde omaqlanьв ьыльтраj,
Ol хax kijimlerine quana ed.
Murat ьeter dev qorqьandan qaltьraj,
Teңle vla da ojnav ьuvana ed.

Keteri da anь esine tyse ed,
ьалсьььqнь асьvларьн cegerge.
ьyregi da mьdax volub viсе ed,
Teңlerinden аjььььв keterge.

ьaş volsada көв qajьyla ete ed,
ьaşavunı tьrльqь esin аььв.
ьaş аqьь ьyз, miң zatxa ьete ed,
Mьььсььььна qajььларьн salьв.

Murdar Murat аqьььndan ketmej ed,
Ojnasa da qorqa edi ьyregi.
Ol nasььсьь muratьна ьetmej ed,
ьalььsa da ešitilmej ed tilegi.

Murat vaгььв kesi malсь volmaj ed,
ьалсььлань ьivergen ed qьььнь.
Bir kynny qoluna tajaq almaj ed,
Qosunda va onla vla ььььнь.

ьаңьз kynңe Maxmutxa tьzalmaj,
Qajnaj edi anь qan tamьrlarь.
Асьvдан көzleri ьarьq көralmaj,
Qaltьraj edi anь ьavlu sanlarь.

Murat:

— Təzmem endi mən anь bu işine,
Barmaј ese, zor bla iјerme.
Alqan qoju tyşmej ese esine,
Anь vaşьn tonluq kibik ilerme.

Çetişdi sora çasъьqнь qatьna,
Murdar veti soјun kibik qaralьv.
„Itiden tuvqan“ atav anь atьna,
Eki-yc kere urdu ol uzalьv.

— Nek çatasa vьlajda sen keriliv,
Xavlelikge nөgerlemi qurasa?
Tynene va kesiq çalqa veriliv,
Ma vьgyn'a qoşxa sьqmaј turasa.

Ne ajtaeң qoјnu alyr zamanda,
Xavlelikni çyrytmej tururma dev?
Vьlajmьdь eterligiң xamanda,
Qacan volsada bir urunurma dev.

Xamxotuңu arь nege virqansa,
Ertde ozqandь qoşxa varь zamanьң.
Xaqьнь alyv çut qarььңa urqansa,
Barmaј endi nedi seni amalьң?

Oqaj, tejri, saңa alaj etdirmem,
Tyрьvуңu sьqarmazma urqanlaj.
Ajaqьнь va oramqа çetdirmem,
Qoşumda adam çetişmej turqanlaj.

Çalъьmsa sen, ne etsem da erkinme,
Çoqdu seni sөz ajььqа amalьң.
Erkinlikni көrgyztyrge bilirme,
Xajda endi çetisgendi zamanьң!

Saņa endi көв çalyпыв турмазма,
Erkinligiñ tyşgendi da qoluma.
Endi ursam, birda eslev urmazma,
Kimni davu vardы meni çalyма.

Maxmut:

— Асыгъ бек секиресе усьме,
Çаңыз кунде төзалмајса қысырмај.
Оқ çарала salasa sen kesime,
Adamca sөles, асыланмај, urmaј.

Ajtxanem da tynene men kesiñe
Bygyn varalmazlyqymъ qoşuna.
Meni al da tur, unutmaj esine,
Alajsyz malыñ qallyqды boşuna.

Мынса сайып савыв неге kelese,
Çavmu syryv varady seni malың?
Мындан озсаң, тыз çағылыв өlese,
Murdar xalda тырлendiriв қаның.

Yrençense adam хақы ашаққа,
Keliv-keliv usyvyzge savasa.
Çalсыланы хақы vla çaşarқа,
Аны vaş хыjlalyққа tavasa.

Murat:

— Qaraqыз, бу itden tuvqan çalсықа,
Boş zatlаны sөlesiv gыrdajды.
Yrenmegendi qoşxa, malқа сықа,
Tilin cajnaj ne zatны muruldayды.

Usyñden da zыkgyllaryñ salына,
Nege qarav, ne kunyñe turasa?
Kele-kelemi turlyqma çalyна,
Ajt, vaşыңa ne laqymla qurasa?

Qьсьгьq etiv qadalьv vojnuna:
— Maxmut, endi qacan kelirse qajтv!
Qolçavluqcuqun salдь anь qojnuna.
Kөv taraldь anа tilekle ajтv.

Murat erlaj tartьv aldь usynden,
Nasьbsьznь vileklerin kerdiriv.
Avzьratдь murdar anь esinden,
Bytynda çaş çyregin elgendiriv.

Çalсь, çarль вагь alaqa qaraj ed:
„Ne işdi vi, ne zat volqandь?“ dev.
Savij Maxmut çьlaj-çьlaj vara ed
„Çarль vaşьm vi palaxxa qaldь“ dev.

Çьlasa da çьlaqanьn көrmejin,
Qamci vla çelkesinden tyрте ed.
Çallarqa va ne azda çol vermejin,
Toxdav, soluv alдырмаjьn elte ed.

Ol nasьbsьz tyşdy anь tuzaqьna,
Bcxьnrqa birda amal volalмаjьn.
Çьlaj-çьlaj ketdi çol uzaqьna,
Kışiden da bir voluşluq tavalмаjьn.

Ma vi xalda vardь anь qoşuna,
Alqan хаqьn din gьvьla aşadь.
Savij vaşь çojulqandь voşuna,
Qaraqьz, endi ol qalaj çaşajдь.

X

Anasьndan ol yc çьlda qalqan ed,
Qarav tojmaz kivik anь sьfatь.
Ol çьl anа on eki çьl volqan ed,
Bir suqlancxa sьqarqa ed muratь.

Az bolsada qara tańj bile ed,
Çarǵıǵıń dınjasına termiliv.
Kergeninden „bir oqut“ dev tilej ed,
Oqırǵa madar tavmaj keriliv.

Ne kelsin, tarǵı çasav çol vermej ed,
Etgen muratına çetiv qalǵısa.
Ol çarǵıǵa kişi aqıl vólmej ed,
Bilim alǵı bir çoluna salǵısa.

Aur çykle bek qalanıv kesine,
Savij belin toxdavsuz talǵıra ed.
Bek kóv zatla tuşuv anıv esine,
Közlerinden qan ıǵıla vardıra ed.

Teñdikleri birda ketmej esinden,
Kece saǵın ol tuşynde kóre ed.
Kir kijimle teñilmejin usynden,
Qıjınǵıń terenine kire ed.

Kynny beti kóz alıńdan ısxıńıv,
Çarǵıǵıń qarańıaj tura ed.
Minut saǵın çyrekciǵı bek sıńıv,
Ças sanların azavǵıǵa ura ed.

Qıj kynlede syryvden qajtıv kelse,
Suvuq voluv titirej, bek qaltıraj,
Ol kece „solujum“ dev murat etse,
Tavımaj ed bir kızıv tıncajırlaj.

Raxatlanıǵısa qajda ańa zaman,
Kece volsa çıv otunda çatarǵa.
Stavatın saqlav tura ed xaman,
Qıj tań unamaǵın atarǵa.

Bir kyn Murat salıv keldi qoşuna,
Qoşnu, malın xalisine qararǵa.
Bek qıjçav çalçılǵa voşuna,
Kimni qalaj işlegenin mararǵa.

Murat:

— Bolmazlıq zat vla sen voş çanşama,
Boşunağa kereksizge gьыldav.
Endi qajıqь сыqarьv da vaşlama,
Qoşnu, malnь çarsьr zamanьn marav.

Anda çuq tavьlsa, men keltirrem,
Bolmaqannь kimden tilev allьqsa.
Artьq zatьm volsa, saña verirem,
Çoqdu sora çazqa deri qallьqsa.

Qoşxa, malqa voj salmajьn turasa,
Çaramaqaqan voş sьltavlanь tutuv.
Başьn va kəv laqьmla qurasa,
Sen haqьnь alqanьnь unutuv.

Usynden ketmez qajıqь salьrma,
Bu çaravsuz qajıqlanь qojmasa.
Bir urqanlaj em çanьnь alьrma,
Sen esini qoşxa, malqa salmasa.

Toxdamasan, voj salьrca eterme,
San-sanьnь talqь vla ilev.
Qьmьldasa, tyvge salьv ezerme,
Haq alqansa, turmam senden kəv tilev.

Ertindeninde ketdi atьn qьzdьrьv,
Maxmutnu bir qajıqьsьn da kəmejin,
Nasьvsьznь ol xalide qaldьrьv,
Birine da tolu çuav vermejın.

XI

Ol ne qadar tilese da çalьnьv,
Ketdi Murat virda qajıqьrma,
Qaldь Maxmut erincigi salьnьv,
Ajtxan səzy anь esge alьnma.

Ertiden saýn urqan ajaz betine,
Qaltýratýv sanýqlaryn eze ed.
Buz gýrtlanýv vuzlatýv ol etine,
Amalsýzdan varýýna tóze ed.

Barmaqlary qýşxý voranda uşuv,
Çaralary vajlanmajýn tura ed.
Ol qurman usyn bu palaxxa tuşuv,
Sanýqlaryn kecekyn da ura ed.

Анъ çazyqşýnýr çoq edi anasy,
„Balamdy” dev bir qajqýşýn eterca.
Çel avruvdan saqat volub atasy,
Qaryvu çoq Maxmutxa bir çeterca.

Qýşýlqda qajda aný bir çeri,
Bir zatýqdan ol voluşluq tavarca.
Atasyň da çoq edi bir çuqu,
Ol asýla turqan usyn çavarca.

Koly, çyregi—usy-vasý volub,
Zýkgyllaryn tutub-tutub qaraj ed.
Közleri da çýlamiqdan vek tolub,
Çýlýnsa va bu çýrçýp çýrlaj ed:

„Savijlej öldy anam,
Qaldým çaşlaj atýlv,
Tavymajýn savluq salam,
Çalçýlqda satýlv.

Qalaj qýýndý çalda,
Xar zaman işim malda.
Mekatým vuzda, qarda,
Qajda kec volsa anda.

Өksyzlyk qýýnd qalaj,
Çaşavum, xalým ma vylaj.
Çýllarym ketdi talaj,
Tarala em çylaj.

Qыяныыq maңa çoldaş,
Bolmajыn egec qarnaş.
Usym suvuq, qarnыm as,
Çalan ajaq, çalan vaş.

Ax kimge çalyнајым,
Men kimge çalbaraјым.
Bu qыşxь voranlada
Qajda kece qalaјым.“

Batcalanь A.-K.

Bir-birde ol kesi esin çыja ed,
Saqыşыqнь теңizine vulqаныв.
Kөв taralsa, çыrcыqып da qoja ed,
Eski zыkғыl gevenekge culqаныв.

Kesi-kesine ol көl da ete ed,
Çaş savij çyrekciğinden ojlanыв.
Andan sora bu çыrlaqa çete ed,
Çaşavnu xar bir zatыndan qыjnaыв:

„Çaşavumu bu zorluqqa vergenme,
It çaşavnu көв асывun көргенme.

Çaş volsam da men vьladan vezgenme,
Bajla maңa çol vermezin sezgenme.

Çalсыыqda bir zalımnı qolunda,
Çaşavum'a kijiklikni çolunda.

Mыndan көв'a көвdy endi turalmam,
Sanlarыть çanңan otxa uralmam.

Andan ese men qacaјым, keteјim,
Çan qaldығыr bir madarla eteјim.

Bygyn kynny ömyrym da unutmam,
Өlmesem'a aңa munu qurutmam.

Kesim da tenlerimi qoşarma,
Kyreşsem'a sora andan voşarma.

Тавып тагав мен да аны сојарма,
Баş тоқтағып өрге тағыв қојарма.

Çyregim'a meni ol kyn асылы,
Ma bu qara kultymlerim сасылы"...

XII

Bir kyn ol saqys etdi, oјlandy,
Çaşavuna birda tözuv volalmaj.
Şaqysynda qacar qajqy saјlandy,
Çazqa deri ol xalide qalalmaj.

Ertiden bla mal qьsdavcu zamanda,
Ус—tört kere ol ахсыпыв esnedi.
Turluqum'a ma vьlajdy хаманда,
Degen xalda qajqyлағып esledi:

Maxmut:

— Sancyqlaғым vugyelle, көvelle,
Qarьvsuzluq teren siqiv etime.
Butcuqlaғым qaltьrav ijilelle,
Qan da kirmej bu savij çaş vetime.

Andan ese men çaşьrtьp varajьm,
Azdan, көvden bir kişige көryнmeј.
Atamь da vetine bir qarajьm,
Başxa çerge keterme men erinmeј.

Хальмь va аңа асық etejim,
Bir madarla tavar meni ysyме.
Vygynden qalmaj elge keteјim,
Igi tyşdy ma bu онов esime...

Qoşdan qacdı, kişige kərynmej,
Eti-butu urqan çelde aсыла.
Савхан халь ань бирда узылмеj,
Тилimdili савьrlагь сасыла.

Qajqьlаnьv, saqьslаnьv ol çolda,
Bek qorqandan sesgekleniv qaraj ed.
Çaş çyregi yjge ucunqan xalda,
Bu çьgьsqnь çьrlaj-çьrlaj vara ed:

„Өksyz bolsаn, тыnсьq çaşav qajda,
Tөkgen çьlаmuqun vermej fajda.
Aşav aşdan qarnьq tojmaj,
Çазьqсьnьr kişiq volmaj,
Kece kyn da işle xajda-xajda!

Qьjьnьlьqqa сыdaj, төze sanьm,
Betimde qalmaj pyrly qanьm.
It vla birge aşav,
Kece vаgusunda çaşav,
Ma vьlajdь çaşavum em хальm.

Belge deri qarnь çьgьv sanьm,
Aгьv, talьv, kydden çetse çanьm.
Daqьda itden tuvqan агьm,
Bir adamqa volmaj xatam,
Ma vьlajdь çaşavum em хальm.

Kyndyz kytsem, kece saqlav talьn,
Ol'a ne azda qьjnamajьn çanьn.
Çekgenini vermejın çalьn,
Vojnun kesmej iciv qanьn,
Anь vla tojduradь qarnьn.“

Batcalanь A.-K.

Kyn qьzarqa ol atasьna çetdi,
Buzlaj qolu em көzcykleri çьlaj.
Ada xar bir volumun асыq etdi,
Sanьqlагь tirilmej qarьvsuzlaj.

Atasъ da qova keliv qatъna,
Çaşnъ xalъn alaj kœryv qaradъ.
„Nasъvsvz-çarъ“ atav atъna,
Qollarъn qatъ qъsvv qucaqladъ.

Maxmut:

— Usym, vaşym ma vylajdъ, kœrese,
Tœzalmajъn qasъv saça keleme.
Çylъn, kynny suvuqluqu, bilese,
Bir madar volmaj ese œleme.

Endi anъ qoşuna va varalmam,
Madar etsen, vaşxa çerge keterme.
Bu xal vla çyl uzunu qalalmam,
Qojuña da bir madarla eterme.

Şamaj:

— Това-това, мен sorqanem Muratxa,
„Усу, ваşь век игиди“ degen ed.
Qaracъ ol qan emivcy palatxa,
Maxdanъv da çylъ çuav vergen ed.

Alaj vla ol aldavtъ turqandъ,
Bir zatъña qaratajъn çuncutuv.
Usyñ çalan qoşxa atъv qoşqandъ,
Bar zatъn seni usyñde qurutuv.

Men varajъm ol Muratъn kesine,
Barqanlaj'a aña xapar verirme.
Ajtхан sœzy tuşmejdî esine,
Unamasa madarъtъ kœryrme.

Aşьq-vuşuq ete tonun da qavlaj,
Bek guzava Muratlaqa ketgen ed.
Çyregi kœltyrylyv, raxat volalmaj,
Ol camlanъv bu sœzlege çetgen ed:

— Qajda seni aloqın ajtxan sözlerin,
Усын-ваşын inçitmej qararma dev?
Qalaj turqanın kərmejmıd kɵzlerin,
Ajtaen da xar zatıña çararma dev?

Ujalmaıyn anı qalaj etaldın,
Qыmьzalaj qar usynde qaldыrv!
Ol betsizlikge sen necik çetaldın,
Aur çykgе savıj belin talдыrv!

Adamlanı qыjnların tatlı kɵryv,
Kece kyn da sen xaqların aşajsı.
Aqыlnı allaj işlege vɵlyv,
Çalsı, çarlı qыjın vla çaşajsı.

Çaşыqnı usyne bır qarasaң,
Quruturmedi ol seni malın.
Bır zat vla sen da aña çarasaң,
Qoluña allıqmediң da çanın.

Sojun kivik qara etiv betinı.
„Maña kimda ne eter“ dev turasa.
Çavqa kycletiv ol xaram etinı,
Çalsylanı xaqından quturasa.

Alaj vla sɵzyn ajtv voşadı,
Çyregın, qызqan qanın sɵndyryv.
Qыxası „qara çaşma“ dev toxdadı,
Murat da kesin diñizca kɵndyryv.

Qara beti vytynda vek qaralıv,
Zukgusuna Şamaj taва vuruldu.
Kirpik da qaqmajın aña aralıv;
Igi kesekni sɵz ajtalmaj turdu.

Quturqan vɵryca etiv kɵzlerin,
Ajaqların çerge-çerge qaqa ed.
Şvьylaca сыqv өtgyr sɵzleri,
Eki tişi otluq taşca caqa ed.

Murat:

— Ağvazьmda yьme meni kesime,
Çaravsuz zat vla voşuna!
Olmu tuşedi xaman meni esime,
Çasandьгьв kim ijedi qoşuna!

Busaqatdan terk qoşuma çiberci!
Çibermeseñ, men ьзьndan çeterme.
Usyne da gerekli zatyñ verci,
Çuav etsegiz, bir xata eterme!

Usyne qararqa vorclu volalmam,
Tauq kivik qanqьldama kereksiz.
Allaj işni men vojnuma alalmam,
Ujalmaьñ nek kelese sen sьjsьz!

Ol qarnь tojqanьndamь kelgendi,
Xajda var, qora, allymda korynme!
Seni çasandьr devmi ijgendi,
Qojnu aşadьñ, endi va erinme!

Alaj vla vek qьçьrav suvutdu,
Söleşse da birda sөzyn alınaьñ.
Çuq vermezin aңьlatdь, qurutdu,
Qaldь Şamaj birda xajьr tavmaьñ.

XIII

Amalsьz Şamaj sьqaralmaj sөzyn,
Qajqьlandь xajьr volmazьñ viliv.
Murdarnь va eritalmadь kəlyn,
Ketdi ol çyregine kəv zat keliv.

Qolundaqь tajaqьna tajana,
Bara edi ol vaş төvenine qaraj.
Bu işge tözalmaj çyregi qьjnala,
Toxdamaьñ ol çol uzunu çьlaj.

Şamaj:

— Bu it palat çaşсырдымдан वोşайдъ,
Qыяпындан मुखар қарнь семірів,
Çaş veline aur çykle қалайдъ,
Kece kyn da syeklerin kemірів.

Keşimde va bir çuq volmaj turqanlaj,
Endi aña ne zatнь kıldirejım.
Jmesem da çalyñ urqanlaj,
Bar dev da vu xal vla қалај ijeim.

Вылај ketse da vek aзымль volluqma,
Savij vaşыñ qыş voranda қалдырғыв.
Qыяпылқынь асывундан tolluqma,
Neda aña suvuq avruv алдырғыв.

Ol xaliden qajtyv keldi çolundan,
Çыlav vla көzleri da көvgenlej.
Çuq eterge бирда kelmeј qolundan,
Xapar ajtdъ yj tyvune сөkgenlej.

Şamaj:

— Erlej varғыв ol palatxa tyvedim,
Tybesem da ась uruv suvutdu.
Kөv zat vla nenca kere tiledim,
„Sөleşme“ dev varғывында qurutdu.

Taş көreem ань xaram çyregi,
Sөзымы va бирда esge almadъ.
Tavdan ullu ol vetsizni көkyregi,
Ajtxанымдан бирда хајыг volmadъ.

Vaзық қарныñ vytynda vek көvdyryv,
Ajtxan sөзым bir zatxa da çaramaj.
Kesibizni vek еnişge сөkdyryv,
Adamqаса viruluv da çaramaj.

Mьсьмајъп kesi veri kellikdi,
Qьzqan çyregin тьјalmaj qalqandь.
„Ketdiңmi“ dev xaragьъь billikdi,
Bek tyrleniv bir aman qan alqandь.

Aјtxanь va: „Busaqatdan çeterme,
Mьсьмајъп ketiv tursun“ degendi,
„Ketmej tursa va bir xata eterme“,
Maңa ma vьllaj çuavla vergendi.

Sølessek da sөz vьla xorlarьqдь,
Ne ajtsa da ajtxanь va voladь.
Ketmej tursaq, vek ullu carlarьqдь.
Qьçьгasa, çanьvьzнь aladь.

Çoqdu, valam, çarьblaqа bir çaşav,
Zьkьgь volsada, kij meni tonumu.
Sen volqansa da vьgyn aңa aşav,
Çarьbьoqьm vьoqou salqand qoluma.

Maxmut:

— Bek axşь, men sen ajtxanьь eterme,
Alaj'a vьgyn kecirek volqandь.
Tavla vek ertde qoşxa çeterme,
Ol'a meni esimi da alqandь.

Sьrtda çolla varь qardan toloqandь,
Açaşьrma çoldan, qoşnu tavalmam.
Kyn vatxandь, kesi da vek vorandь,
Qar usynde kece virda qalalmam.

Vьgesceni тьнда qalsam qajqьrғmaz,
Mensiz anь malьп çavmu syrlykdy.
Anь usyn bir tyрly zat da volmaz,
Sьqmaj qalsam açalsьzть øllykdy.

Şamaj:

— Bek arıvdu vugyn seni ajtxaпың,
Bu xal vla keterge va çaramaz.
Bъна tambla igid qajtarqапың,
Tyz ajtasa, аңа bir zat da volmaz.

Savijle da tansьqlarьп алырла,
Mьдахль çyrekleri senden quапыв.
Ketsең, ьзыңdan tarala qalyрла,
Tansьqlarьп alalmajьп qьjnaпыв.

Izlej kelse, çalyрма, тьjarma:
„Kec volqандь, Maxmut мьнда qalsьп“ dev.
Toncuqumu алына салыв qojarma,
Qьзсыq мьңа bir çamavla salsьп dev.

Maxmut ketdi теңcikleге tyverge,
Aladan da tansьqсыqьп алырqa,
Çаşсыqlапы көvysy volqаn çerge,
Ojnav voşav erlaj yjge qajтыrqa.

Barsa va velynysyв теңcikleri,
Çарьq volub bir qaumnu көlcykleri,
Kyrtden tolub ojnavcu çercikleri,
Bir qaumnu асыmaj çyrekcikleri.

Bardь vu da qatlarьна quana,
Ol kulakьп qоşun malьп da „unutuv“.
Qolundaqь tajaq vla çubana,
Tevredi varьп qollarьп tutuv.

Апы көгyv arlaqdan da savдыла,
Bek syjgen теңcigiviz keldi dev.
Quапысьыв bir-birisin tavдыла,
Maxmut vizge vugyn qalaj çetdi dev.

Bek çasanıv omaq kijen qaumla,
Kerpesleniv arlaqqa çıyıldıla.
Eki çerge völynuşuv varıda,
Ala Maxmutnu auzqa aldıla.

Bir qaumla vek xilikge etdile,
Baj ijmej, ol qasıv kelgenin biliv.
Bediş, söğüş sözlege da çetdile,
Bir-birleni va çyrekleri eriv.

Qar usynde varışda olturuv,
Olsaqatdan ojunların taşlalla.
Çaşsıqın va tögeregin tolturuv,
Uşaq etiv, xapar soruv başlalla.

Maxmut:

— Bul-bul kiviik temir avqa tutuluv,
Sanlarım emedile kemiriv.
Mañıaj terim qumdaca çutuluv,
lemi va qarnı andan semiriv.

Çyregimde birda quanc volmajın,
Tot vasxandı közlerimi qarasın.
Sözümü va kişi esge almajın,
Bytyn ullu etedile çarasın.

Oı xalili uşaq ete turqanaj,
Murat çetdi, atı da qarqa bata.
„Men çanıñ alıma—dev—urqanaj“,
Мыльғын'a ol çaşsıqqa ata.

Bek tyrleniv, qaş-vaş tyjuıuv,
Auzundan tykyrykle sasıla.
Bytev anı vet tyrsyny vizuluv,
Suvuq çelde kökyregi asıla.

Bek qorqdula savijle, elgendile,
 Kim ese da vu альньв quad dev.
 Ань альннан сѣfatda kərdyle,
 Endi işeksiz vu vizni buvad dev.

Keliv kirdi varьсьнь icine,
 Альннан xalda kəzleri qьzazьв.
 Başxa tyrlы bir zat kelmej esine,
 Nenca kere anь urdu uzalьв.

Varьndan aььгьв ketdi çaşсьqnь,
 Bir vəry qojnu sermev alьв ketgenca.
 Əmyry unuqvıv kelgen çaşсьqnь,
 Neda quş tauqnu tutuv eltgenca.

Maxmut:

—Urma-tyjme, vusaqatdan ketejim,
 Amalsьzma, ajtxanьң etejim.
 Çaььz minutxa yjuvyzge çetejim,
 Birgeme men atamь da eltejim.

Bylaj keterge va çolda qorqama,
 Kyn vuzuluv em keçirek volqandь.
 Kesıç da çarala saldьң sьrtьma,
 Butum, qolum kultymlenden tolqandь.

Kesim ketsem, ac vəryle çeterle,
 Çalan sьrtнь асьqьnda şuvuldav.
 Ol adam çoq çerde xalek eterle,
 San-sanьть kesek etiv dukgullav.

Ajtxan sөzyn qulaqьna almajьn,
 Ura-tyje ol savijni qoratdь.
 Ujyne çıberirge da volmajьn,
 Kəzlerinden qan tamьza taşajtdь.

Alaj vla elden cəqarəv ketdi,
At vla ajaqcəqlarəv vasdəra.
Syrə varəv at çolcuqqa çetdi,
Çol uzunu eşyn vla urdura.

Kəresiz, ol ne azavlanə cekdi,
Sava-çorta tərəvun da alalmaj.
Adam kərmej aça ne zatla etdi,
Ças vaş çolda at tenli varalmaj.

Qaja vaşnda Murat da toxdadə,
Minən atə da aq kəmykden tolub.
Alajdan arə varəqqa volmadə,
Təvredı sora ızna burulub.

Murat:

— Xajda var endi, veri va burulma!
Burulsañ da men alləñ saqlarma.
Kete kir, oturub da kəv turma,
Ura kiriv vaurundan qavlarma!

Ne ajtsa da ol ajtxanəv etdiriv,
Atəv da vaşəv tartəv qoradə.
Çariv çaşəv aman kynə çetdiriv,
Təvsəz çerde qarəvsuz kynyn maradə.

Arəv, taləv, terlev cəqqa sanlarə,
Birda ərgə qovalmajəv sojləndə,
Tajaqəv da tutalmajəv qollarə,
Kesi çanəz qaja vaşnda qaldə.

Çuqu vasdə xar sanəndan birgelej,
Duqum kivik kəzcyklerin acdərmaj.
Bek qalqəv ızqcəqqa kirgenlej,
Ujanmad çuqudan kesin tojdurmaj.

Bir zamanda çuqusundan ujanđ,
Qolu, butu em ajaqlarъ vuzlaj.
Kec qarañъ volqanña vek qyjnalđ,
Tevredi sora eski ъznъ ъzlaj.

Ol suvuqda, voranda ava-sava
Bara turqanlaj bir qatъ çel çetdi.
Ъzъ vla da vaşladъ qar çava,
Andan soqmaqсьq da tas voldu, ketdi.

Bir tyrlı zat korynmejın vorandan,
Ağ-berı savdъ, vırda volmadъ.
Açaşđъ sora bu ɵksyzcyk çoldan,
Madar eter qarъvu va qalmadъ.

Bu kɵzyvde kesi nɵger tavmadъ,
Zaman ozdu aña nɵger kelirge.
Ъzъndan'a çoqlav kişi savmadъ,
Qyjnlıq kynde voluşluq berirge.

Qarъvu ketiv qar usynde olturdu,
Qaltıraqan sancьqlarъ syelmej.
Oşyncygyn çylamıqdan tolturdu,
Esi ketiv qajdaqьsın da bilelmej.

Birazdan ol esin çьjъv tevredi,
Qajrъ varqanьıdan xapar bilelmej.
Qulaqьna da bir taşla keldi,
Tьңladъ, ne volqanьn kɵrelmej.

Tьңladъ, ol taşlanь aңlav,
Aсь sancьv anь savij çyregi.
Qacьv tevredi, ɵzencikni marav,
Qarъvsuzdan çuq tutalmaj bilegi.

Tуnylyv ol bu dunjada çaşavdan,
Auzcuqu toxdamaj sɵleşe ed.
Esine almaj vɵyle aşavdan,
Aqьln bu zatlaqа yleşe ed.

Maxmut:

— Aşağız, siz мыльгъмъ талақыз,
Çerge aqqaп қапъмъ да çalaқыз.
Qalmasъn bu dunjada bir ыsanъm,
Tyv bolsun kişi көrmez kibik çanъm.
Nek çasaјma bu tarlyqda boşuna,
Urunub men bir zalimni qoşuna.
Közlerimi temir avu aсылmaj,
Çyregimi qajоqlarъ cасыlmaj.
Adamlyqny adetine termile,
Çiligimi ol zalimle kemire.
Tuvqanly da men talana turqanma,
Sanlarymъ çanqaп otxa urqanma.
Ol ot meni kece kyn da kyjdyred,
Siz aşarъq sanlarymъ tyjdyred.
Andan ese vugyn qorav keteјim,
Мыльгъмъ sizge aзыq eteјim.
Çaşasъnla meni kibik turqanla!
Azavlyqny cacar çolnu qurqanla.
Meni ölym çol көrgyzyr alaqa,
Qollarъ çaralanъv turqanlaqa.
Ala meni ne azda unutmazla,
Qanъmъ ol vajlaqa qurutmazla.
Birleşirle çoldaşlarym turuşub,
Çaşavlarъn keң çollaqa viruşub.
Boş qorqama vugyn men öleme dev,
Savijlej ölym aсyv көreme dev.
Өlmeklik kerti işdi, çeterikdi.
Maңaca ol kimge da eterikdi.
Ol qaum'a meni kibik өlmezle,
Alaqa va bu vijlikni vermezle.
Uatlyr, ma bu dunja saqylyr,
Zalimlege qurc vicqovla taqylyr.
Artъqlyqla biri qalmaj ojulur,
Barъsъda teңizlege quјulur.

Vulkan çançan kîvik tovla atььr,
Ol itlege elija volub qatььr.
Atam kelir vu çerlege meni izlej,
Qovança urub alçan kîvik terlej.
Sesgekleniv izlese da tavalmaz,
Xapar almaj keterge va volalmaz.
Ol kyn aça tybev xapar kim verir,
Baurianьv çьlasa va kim көyr.
Ariv ajтв anь көlyn kim aьr,
Baş tygymy uvucuna kim salьr.
Qьjnalmasьn meni ycyn inçiliv,
Suvqa tyşgen şeker kîvik eziliv.
Өmyry da ma ol meni unutmaz,
Qanьтв va bir qalььqa qurutmaz.
Sav volmaj ketdi çyregimde çaram,
Menden volsun çarьь xalqlaqa salam.

Ac vөryle төgeregин aldьla,
Xar varььş çalqalarьn qajьгьv.
Çanь kyrtny tyz usyne saldьla,
Tevredile çik-çiginden ajьгьv.

Art тьрьvu alaj vla voşaldь,
Mьльксьqьь terep qarqa vilçanьv.
Syegine deri qalmaj aşaldь,
Ac vөryle çer çerinden culçanьv.

XIV

İñir volub kyn da vatдь-taşajдь,
Şamaj'a çaşьndan xapar bilmedi.
Bolmaqanьnda ol izlej vaşladь.
Qoşxa ketgend dev көlyne kelmedi.

Ol төgerekde oramlaqa çetiv,
Xar qalajqa varььv-qarav ajlana ed.
„Xatasьz volqa ed“ dev vek qorquv,
Qajqьlanьv mardasьz qьjnala ed.

Toxdamajın sava-çorta çer-çerge,
Kırık qarav, xar kimgə da sora ed.
„Seni çaşın ketgendi qoşxa” derge
Bırda adam sьqmaj vara ed.

Tavmaj ol qajtьv uյune çeterge,
Zьkgyı çaşsьq sьqdь anь allьndan.
Ol'a umutlandь xapar eterge,
Şamaj tavaqa vurulub çolundan.

Kele-keliv, allьnda ərə turub,
Şamajın tuvra kəzune qaradь.
Qolcuqların çenciklerine suqub,
Kesi anə ol vьlaj ajtьv soradь.

Çaşsьq:

— Ne kerekdi, sen ne zatxa savasa?
Asьqla maңa, xarəgьnь bildir.
Sava-çorta çolda avub qalasa,
Qajdьnь ajt da kəlynu bir keңdir.

Asьq etsen, men da saңa çararma
Qarьvum çetgen zat vьla kesine.
Xar bir kerekli zatьna qararma,
Çomaqla, qajdь keltirmej esine.

Şamaj:

— Meni bir çaşsьqm var edi çalda,
Kəv qьjьnlьq vasьv anь belinden.
Turuvu va kece-kyn qoşda, malda,
Qajdьlarə ketmejin çyreginden.

Bygyn'a ol qoşdan elge çetgen ed,
Azavьqnь asьvuna təzalmaj.
Toncuq kijiv tenlerine ketgen ed,
Birgesine vizden kişida volmaj.

Endi qajda qalqanьn da vilmejme,
Dump boldu da kɵz allьmdan qoradь.
Oramlada ajlanama kɵrmejme,
Kim bilsin ol açaşьvть turadь.

Sen vile esen, bir xapar versen'a,
Kujgen çyrekge bir darman salьrsa.
Mendegi vu qьjьnьqнь kɵrseң'a,
Çaş volsaң da meni quandьььrsa.

Işeksiz vardь vilgenin, çaşььma,
Sɵzyңden da vilgen kivik kɵryned.
Kɵrgen zatьң var ese, ajt qaldььma,
Aqььm'a ma alajqa vɵlyned.

Çaşььq:

— Inir ala biz da ojnaj turqanlaj,
Çaşььqьң keldi vizni qatььььzqa.
Alajda uşaqqa qьzvь volqanlaj,
Bir qara atь kɵryndy varьььzqa.

Kele edi ol çel kivik şuvuldav,
Tyvunde atь da qarqa vulqana.
Ağь-berі çallamaj vizni marav,
Kucly qamcisi atьna culqana.

Çetdi vizge cojun kivik qaralьь,
Avzundan tykyrygy casьla.
Kɵzleri va çaşььqьңa aғalьь,
Xьnь sɵzle vla xaman qьсььa.

Keldi qatьььzqa ol qanь çarьь,
Qorquduq andan, vek elgendik varьььz.
Betleribiz virda qalmaj aqarьь,
Сьqьь qalьь saqlь vizni çanьььz.

Guzavalanъv icivizge kirdi,
Ullu qoj syryvge vory kirgenca.
Bir ekivizge da qamcını çetdirdi,
Bir söz da ajtmaj kimsiz siz degenca.

Seni çaşçьoъnъ Maxmutnu aъrvъv,
Ol icivizden qoratъv tevredi.
Qara vorkyn bir çapъna qajъrvъv,
Ne ajtsaq da vizge çuav vermedi.

Olsaqtat Maxmutnu alqa cartlatъv,
Ura-tyje tuvравъzdan qoratdъ.
Nenca kere qolun aңa uzatъv,
Ась-ась qъcъrtъv vek çьlatdъ.

Kecikmej kør endi anъ qajqъsъn,
Temir sьncъr salъnъandъ qoluna.
Ne etgenin kørgenme men varъsъn,
Cъqanaqla çajъlqandъ çoluna.

Bara kir, ol çaşçьoъnъ sojmasъn,
Temir avqa tyşgen quşxa uşajdъ.
Elte varъv tyzde atъv qojmasъn,
Bir işeksiz anъ etin aşajdъ.

Ma bu sөzleni eşitiv, Şamajnъ
Kөzleri qъzyl qan vla çuvuldu.
Ol topal vutlarъ da kөvuv anъ,
Mъcъmaj Muratlaqa çumuldu.

Çolda avъn-syryn ete, çьqъla,
Qъsxa çetdi Muratlanъ allъna.
Barsa va Murat da yjynde tura,
Sordu; „Çaşъm qajdadъ” dev guzava.

Murat:

— Bygyn'a men çolda aña tyvedim,
Савьв keldi kesi meni qatьma.
Ariv ajтьв men da andan tiledim,
Bek quanьв mindi adez atьma.

„Bar yjuңe, salamlaşьв kel“ dedim,
„Oqaj, kec voladь“ dev unamad.
Men'a ne ajtsa da eterik edim,
Çolda saqlatьв meni qьjnamad.

Ma alajdь çaşьңь varqan xalb,
Qьjnama voş anь usyn kesinі.
Xar ne zatda da tьncіьqıbdь çanь,
Voş inçilme da çьj endi esinі.

Ketdi Şamaj vu xararlanь aңьlav,
Kөvgen butla vygece bir solur dev.
Bir çuav da etalmaj tьңьlav,
Eşda, çaşьm өlmejin sav volur dev.

Alaj volsada anь ol butlaғь
Çaңьғьв vytynda vek avrudula.
Butu qolu, sanь em ajaqlaғь,
Barьda көvув diңizca voldula.

Tana deri өgyz kivik өkyryv,
Qova-çata taңьn kydden atdьrdь.
Dьgalasdan aғь-veri da çyryv,
Çaғьq kynyn qaraңьlaj vatdьrdь.

XV

Amalsьzdan ol erddeninden olturuv,
Сьqdь eşik allyna төrt vyklene,
Maxmutxa qarнь ась-ась vyryv,
Barьв anь bir көryrge көllene.

Añ usyn-vaşyn çavarqa madarla
Etejim dev çajylqan ed ol elge.
Çuvuqlarım birer zatnı tavarla
Degen xalda sava-çorta çer-çerge.

Çuvuqlarından birer zatnı aıw,
Qıradı ol uc som saqlı bir zatcıq.
Mısmaj erlaj tykençe varıw,
Aldı aña eki kesek qumasıq.

Erlaj bir qavdalcıq etdirib,
Ekinci kününde qoşxa tevredi.
„Kelejim munı men aña çetdirib“
Dev tilese da kişi at vermedi.

Bolmaqanında çajavlaj atlanıw,
Xazırlandı bir koryw kelejim dev,
Qavdalcıqı da birgesine aıw,
Men munı qolum ıla berejim dev.

Ol xalili yjunden sıqıw ketdi,
Çol uzunu tajaqına tajana.
Kunny közu vatarqa qoşxa çetdi,
Çyregi da kyjıw, ot kibik çana.

Barsa-varsın, çaşın anda kormedi,
Qoşdaqıla „kelmegendi“ dedile.
Avzırav ol ne eterin da bilmedi,
Barı allaj çuavlanı verdiie.

Esi ketdi, beti da vek tyrlenib,
Baurlandı, ol taşlaqa çyqıldı.
Daqda esin çıjdı, ol elgenib,
Közlerine qanı suvla tıqıldı.

Minut sajnı köly ketib qala ed,
Aqılın'a ol vaşına çıjalmaı.
Xar saqatda tvrly-tyrly vola ed,
Qaltıraqan qolun, butun tıjalmaı.

Em artında çырылды ol turalmaj,
Qoşdaqyla qalmaj aça savдыла.
Kөв turdu ol virda esin çыjalmaj,
Erlaj tutub any qoşxa aldыла.

Qoşxa salьv bir kesekni turqanlaj,
Kөzyn асьv төgerekge qaradь.
Өre qovmaj, murçarda olturqanlaj,
Çaпыгтыv ol adamlaqa soradь.

Şamaj:

— Ajтыqьз, bir көргенигиз var ese,
Bek qьjnaльv алыqьзqa kelgenme.
Alaj volmaj vilgenigiz çoq ese,
Boluşursuz dev аqьльть vөлgenme.

Вагьqьзда Maxmut kivik çalьыlasьз,
Murdarlaqa tyjesiz сапыqьзнь.
Baş erkinlik tavmaqan malьыlasьз,
Meni ycyn qьjnaqьз çапыqьзнь.

Ala:

— Çoqdu vizni ne azda xaraгьвьз,
Kelmegendi, kelse va көrlyk edik.
Bu xuçu qoşda turqanвьз вагьвьз,
Biz көrseg'a көргенвиз derik edik.

Alaj'a sen ne ajtsaң da eterviz,
Çапывьзнь virda artxa salmajьн.
Çet degen çerіne erlaj çeterviz,
Bir minutnu ma bu qoşda qalmajьн.

Şamaj:

— Alaj bolsa, bygyn anь izlejik,
Qar usynde bir ьşanьn tavarьvьz.
Өrgerek deri bir varьv kelejik,
İşekli çerleni qojmaj qararьvьz...

Izlerge dev saqьşlanьv tevrele,
Alaj'a qaraңьlьq vek tutxan ed.
Ol çalьyla төrt çanlarьn sermelle,
Ne kelsin, anь çalьyla çutxan ed.

Ertideninde varьsьda qozqalьv,
Teren qarda çañ ьzla ьzlalla.
Betleri da ajaz vla qьzarьv,
Mьjьqlarь kuñeleca vuzlaıla.

Kөv qarav bir top çurunni tavdьla,
Bytev ol qьzьl qan vla çuvulub.
Varьsьda alajьsqoqa savdьla,
Izlegenle andan-mьndan qujulub.

Igi eslev qarasala, çaşьnь,
Başьndan aqқан tygyn da көrdyle.
Sarь vetli ariv bitgen casьnь,
Çer-çerden çьjьv Şamajqa verdile.

Anь көгүв, Şamaj tanьdь-bildi,
Andan sora kesin eslerge volalmaj.
Mьсьmajьn vaurundan tigildi,
Qaltьraqan butlarь tirilalmaj.

Oj-oj dev ol vaurlanьv çьlaj ed,
Toxdamajьn butun-qolun tyjgenlej.
Çьlasa da virda xajьr volmaj ed,
Çyregi va otlaj anь kyjgenlej.

Qanqa vojalqan qarlanь çьja ed,
Izlese da virda syek tavalmaj.
Esin çьjsa, vьlaj ajtьv çьlaj ed,
Ol çьqьlqan çerinden da turalmaj.

Şamaj:

— Çan qazavat etgen seni soqmaqьн,
Bzla salьv ariv vitgen toqmaqьн.
Köz allьnda çara sala turadь,
Sanlarьmь kemiredi-qьradь.
Bьstьrlarьн агь-berі cасьlьv,
Qan çuquң'a көzge tuvra acьlьv.
Çyregime ketmez qajqь salqandь,
Qarьvumи virda qojmaj alqandь.
Çuqu qalmaj tyjulyvcy sanьңь,
Qarqa vojav qьzьl ala qanьңь,
Aman kynde bir voluşluq volmaj,
Mьllьgьңdan bir çuquңu qojmaj.
Kesің çanьz acьq çerde talalla,
Çerge aqqan qanьңь da çalalla.
Barьsьda көl keңdiriv tojdula,
Maңa ulyş vaş tygyңden qojdula.
Qajda seni etiv turqan muratьң,
Birgeme da qalmadь bir suratьң.
Maxmutum dev seni qajda көryrme,
Sensiz volub kesim qalaj çyryrme.
Bir minutnu sen ketmejn esimden,
Qan çuqu çurundan em vaş tygyңden.
Uj allьmda saңa qavьr eterme,
Ertiden-iңir qavьrьңa çeterme.
Bek taralьv, çьlamiqla qujarma,
Anь ucyn көz suv vla çuarma.
Bu zalimlik ne kynlede cасьlsa,
Erkinlikni eşkleri acьlsa,
Ol kyn men da çьlavumu taşlarma,

Dunjaqda көзүмү асыв başlarma.
Zalimlege qarşы ota acarьvьz,
Quş tygyllej ol qaumnu cacarьvьz.
Bu qьsьlqan sanla anda kerilir,
Varьvьzqa erkinlikle verilir.
Xajda sav qal, endi menda ketejini,
Baş tygyңden saңa qavьr etejim...

Ol çalсыla varьsьda birleşiv,
Qoşnu qojub elge veriv ketdile.
Bir aqьlda ala qalmaј tilleşiv,
Şamajнь da yjcygyne eltdile.

Tijre, xoşu biri qalmaј çьjьlvьv,
Şamajlaнь төgeregин aldьla.
Ol ezilivcy sanlarь qьjьlvьv,
Ne etejik dev seirge qaldьla.

Kimi andan, kimi mьndan sөleşe,
Çyreklerde tyjymcekni acarqа,
Aqьllarьn çyz-miң zatxa yleşe,
Artьqlьqnь qadavlarьn cacarqа.

Çarьlaнь төzmej aңa çyregi,
Tiş qьsьdьla ol murdarqа demleşiv.
Xar varьнь hazьr edi bilegi,
San-san etiv qojar kibik yleşiv.

Çarь xalqла teңizle sajqalqanca,
Kөlturylyv-qozqalьşьv tevrelle.
Qazavatxa hazьr bolub turqanca,
Varь qolqа saut-sava sermelle.

Bajla, zalimle qozqalьvnu көryv,
Xar varьсь aqьllarьn taşlalla.
Bir xataqа tyberiklerin biliv,
Tyryly-tyrly laqьm izlev vaşlalla.

Qъzvajlanъ qaltъradъ sanlarъ,
Klass çavnu kim volqanъn tapъmaj.
Bek qorqandan съqar kivik çanlarъ,
Tъrmaşьrqa çyrekleri çarъmaj.

Qozqalъv da em daur da kem volub,
Sъz vaşlalla varъ anъ usynden.
Çъjьlqan çerleri kёv xalqdan tolub,
Bu iş birini da ketmej esinden.

Qozqalъvda kёltyrylub bir çaş,
Sъqдъ çъjьlqan xalqнъ allъna.
Oxtemleniv ёrge turub ol çoldas,
Allъn burdu adamlanъ varъna.

Eteklerin belge deri cyjyryv,
Belivavun qatъ qъsъv beline.
Xalq allъnda arъ-veri da çyryv,
Vъlaj ajtdъ kesini tenlerine:

— Bygyn viz qanъvъznъ alajьq,
Ol itleden çannъ artxa salmaj.
Em art vollar qazavatxa varajьq,
Çyreklege birda qorquv almaj.

Bёlek yjle vaşvъznъ aşajla,
It caqlъ bir sъjьvъznъ kёrmejн.
Bizni çegiv, bek tьncajьv çaşajla,
Çoqdu tьnciьq, ol qaumla ёlmejн.

Sъdaj-tёze, bek qarъvsuz volqanvъz,
Qolubuz verg, arqavъz çaur volub.
Tyz xajvanlaqda sanalъv qalqanvъz,
Çarъq kёzle mutxuz avladan tolub.

Mijik tav da sъdaj keliv çanadъ,
Tura-turub qarъvundan voşasa.
Teñizle da eki vёlynub qaladъ,
Aңa da artъqlъq çetiv vaşlasa.

Biz'a taş ne aqac tylvuz, adamvъz,
Adam esek, erkinlikni asajьq.
Biz vьlaqа хajvan volub turmazvъz,
Birigejik, zalimlikni casajьq.

Kerdygyzmy, Maxmut qalaj qoradь,
Olъsy da tavьmaj aşalьv.
Aңa Murat qajqь volmaj turadь,
Onov vajda-vijdedi dev ьşanьv.

Biz bu işni endi keciv qoja esek,
Artьqda vek çelkevizge minerle.
Birikmejin mьndan uzaja esek,
Kece kyn da qanьvьznь emerle.

Alaj volmaj qanьvьznь alajьq,
Ezilgenle varьvьzda birleşiv.
Zalimlege qarşьlьqnь salajьq,
Çan ajamaj, saut vla kyreşiv.

Qьgьlajьq vugyn viz, çan verejik,
Biriviz da mual volub qalmaj.
Qьlьc alьv vilekleni kesejik,
Çoqdu çaşav erkinlikni almaj.

Birleşejik çalсь-çarlь varьvьz,
Bu işge mьndan көvny сьdamaj.
Borqulдав qajnajdь vizni qanьvьz,
Suvumaz ol zalimleni ezalmaj.

Ol da alajda sөleşe turqanlaj,
Bir vөlek atlь çetişdi şuvulдав.
Ala хalqnь төgeregin alqanlaj,
Ekisi keldile ol çaşnь marav.

Olsaqtadan vajlav alьv ketdile,
Butun, qolun vuqovladan tolturub.
Zalimleni tyrmesine eltdile,
Ol da qaldь tyrme yjde olturub.

Qalqan xalqqa afendile keldile,
Şerijatnъ çolu bla tiziliv.
„Demenli“ avazlarъn verdile,
Baj qaumqa çyrekleri eziliv:

Afendile:

— Allahъqъz kesigizge camlanad,
Busaqat tova etiv qajtmasaqъz.
Barъnada bir ullu xata volad,
„Allah kes, çañldьq“ dev ajtmasaqъz.

Сасьldьqъz, мьсьmaj ketigiz!
Иманьdьqъz usygyzden ketginci.
Tilek tilej yjygyzge çetigiz,
Мьndan көв sizni gynaxь etginci.

Bajnъ-vaj, çarьndьda-çarь etiv,
Bilmejmisiz, allax kesi çaratxand.
Kimgе vajldьq, kimgе çarьldьq çetiv,
Birinden-birine da mal çuratxand.

Maxmutxa da çazьvsuz zat volmaqand,
Allah aña vujurqanña tybegendi.
Gjaurla ma vu zatxa inanmaqand,
Anь ycyn ol alanь ersi көrgendi.

Şamaj erlaj Murat bla çarassьn,
Aqьlna vaşxa zatnъ көltirmej.
Çyreginde kir da tutmaj qarassьn,
Allahqa ters aqьln vildirmej.

Ajьdьqъz Maxmutnu nedi xatasь,
Ol kesi da seit volub ketgendi.
Bygyn'a tözmejdі anь atasь,
Ol'a anda çandetine çetgendi.

Çarlılaqa keç çandetle veriliv,
Bajlaqa va bu dunja verilgendi.
Bajla mında, siz'a anda keriliv,
Çaşaqlız dev allax tıjınış kergendi.

Bajnı, vıjni ajtxapından sızsaqlız,
Toñuz xalda axratxa ketersiz.
Ol qaumğa qarş saut alsaqlız,
Tambıla өлsegiz, vışuv etersiz.

Çarlıla:

— Seni bolsun vizge verlik çandetin,
Kesin anda zauqlanıp qalırsa.
Çaxanımda kuymesin semiz etin,
Birgene da ol vajlanıp alırsa.

„Buzulmazlıq ol dunjada“ kesigiz,
„Ojnaj-kyle raxatlanıp çaşarsız“.
„Saqlıqlıqda vırda ketmej esigiz,
Anda xazır aşarlıqdan aşarsız“.

Bygyn viz axratıp izlemejbiz,
Izleribiz: erkinlikde tururqa.
Bizge axrat, sizge dunja demejbiz,
Dertibiz sizge qılıc ururqa.

„Çaxanımda“ vıla qorqutuv көv turdun,
Zalimleni muratların tolturuv.
Bizge qarş ot qamcile urdun,
Sırtıvızqa, vojunıvızqa olturuv.

Bizge kerekdi adamlıqqa sızarqa,
Siz qaumnu tamıgından qurutuv.
Zalimlikni çuqun qojmaj çıqarqa,
Ma viz çarlıla birleştıvny tutuv.

Sizge qalsın ol dunjаны төрleri,
Bizge va andan xajır volmazlıqdı.
Bu xalqны qazыla turqan көрleri
Endi sizge verilmeј qalmazlıqdı.

Вьдыгың тоңуз кивик көвдүгүв,
Qанывзың ıce talaj turasыз.
Çarылань bek enıšge сөкдүгүв,
Bajqa çarar көв laqьmla qurasыз.

Aldav bla çarылань çollarың
Qarçсылыqdan bek көв kere тыjasыз.
Eme, төge ol qaumnu qanlarың,
Erkinlikni qoluquzqa çыjasыз.

Qan төgylmeј vizge dunja volmazың
Endi viz'a tanьqanvыз, vilgenviz.
Bu çaşavda vizni kişi oqlamazың
Kөв çыllanь qaraqanvыз, көrgenviz.

Alaj ajтыв afendini vaşьna
Urdu sora qolundaqь tajaqьң.
Çara salды ol palatнь qaşьna,
Ol da çьqьldь syelmeј ajaqь.

Qalqanla da andan-тындan turuşьv,
Qollarына taş aqac da alдыla.
Çyrekleri төzalmaj vivuşьv,
Ol qaumqa qazыqlanь salдыla.

Afendini daqьda bir qaumnu
Alajсыqda oquna өltyrdyle.
Kөvsysne aur çarala тыşьv,
Kımlerın da көl keңdiriv tyjdyle.

Murat qacды çaralanьv ol çerden,
Uşь-vaşь vьtev qanqa vojalьv.
Başьna veş çara тыşьv бирden,
Kycden vardь yjune da qьjnaльv.

Olsaqatdan polisijala çetdile,
Вагъсь саутлақа қурşаланъв.
Халқнъ ісіне савъвул етдиле,
Қозғалъвни сасарқа хазърланъв.

Qollarında вьсақларъ çытърав,
Uclarından қъзы қанла ақа ед.
Çyrekleri келtyrylyв қалтърав,
Аuzларъ тохдамaj от сақа ед.

Oi xalide işleri da çuqlандъ,
Kөbysy da тыrmelege қujulув.
Mutxuz кynleri вyтында вek воқландъ,
Oi көzyvде muratларъ оjulув.

Şamaj'a көzyn асmaj çыlavда,
Kөв keceleni таңа дері qala ед.
Amalsъzdan etin, вutun тыrnavда,
Xar zamanda вьlav ajтъв çыlav ед.

Şamaj:

— Kөzym көrmej temir avqa tutulув,
Maxmutcuqum таşajоqандъ көzymден.
Çalan сыrtда мыльксьоъ çutulув,
Bir тыръв еşitmedim art сөzyнден.

Murdar kişi zorluq etiv kesine,
Elte вагъв вөrylege tevletdi.
Qьjьnlьqьnъ virda almaj esine,
Sancьqlarьn uleşdiriv сөvletdi.

Ketdi çaşьm, көz allyьndan qoradъ,
Bir ьşanъ вu dunjada көryнmej.
Qan çuquсу ton çurunda turadъ,
Andan vaşxa vizge ulyş verilmej.

Bu aça vılay çıtulıv qalırıtı,
Mıllıkıx qıx tıuqnu çıtıv qojqanca.
Neda anı qanın kışi alırıtı,
Sojdu çaxın, tutıv qojnu sojqanca.

Bir kın Şamaj qajqılanıv turqanlaj,
Keldi aça sıygen teñi Aziret.
Mıxıtıv söz vaşladı olturqanlaj,
Çıreginde ajıtıtı va xazır ed.

Köv söleşdi ol Maxmutnu ysynden,
Muratın etgen işine tızalmaj.
Bu iş ketmeı alanı esinden,
Qojmazvız delle anı qanın almaj.

Aziret:

— Vıllaj işle mıñle va çetelle,
Baj qaumla terıvızni sojuvda.
Kımlı da aça çıav etelle,
Mıllıkıların arı atıv qojıvda.

Kıygen sanların sıvıtalla vek kövle,
Allaj işni bıv xalıva qajıtajım.
Bızın tavalmaj qalalla ol itle,
Tıñılasaң, allaj xapar ajıtajım.

Şamaj:

— Ajxaj-ajxaj ajtsaңa, tıñıljajım,
Çıregımı asıqıqın keñertıv.
Barıbında qojmaj añıljajım,
Xar sözüñe qılaq salıv, saqıx etıv.

Aziret:

— Osmannъ bir kyn tyşdy esine,
Birda tözuv bolmaj iesine.
Andan men çalyть alyrma dev,
Neda aña bir xata salyrma dev.
Kesini çalsylyqyn davlarqa,
Ketdi salqyn em mijik tavlara.
Barsa va tura edi maşnda,
Keñ talada bir çeget qalynda.

Osman:

— Ber çalyть inçiliv kelgenme,
Bolluqdu endi vek көv tözgenme.
Tört-beş çylnъ toxdavsuz çekgense,
Sыrtymdan qyзы qanla төkgense.

Kulak:

— Aştyrть aştxanma men saña,
Kesin da turqanlaj em anaña.
Uaq-uaq vek көv zat vergenme,
Sizni alaj vaqaly көrgenme.
Anañ da tuzluq alyv ketgendi,
Daqьda tavxan zatyñ eltgendi.
Qalqan ese entda qararma,
Bir zat vla işgizge çararma.
Bygyn'a vorcum vardь dev bilmejme,
Sizge verir zatnъ da көrmejme.
Kesek zat ycyn nege kelese,
Alajsyz sen acdanть ölese.

Osman:

— Atkaz qalaj etese ujalmaj,
Zauqdanть turdum men qyjnalmaj.

Ber bõrcuñu, berligiñ qalqandь,
Berlik eseq zamanь volqandь.
Anca sajn keleme, volmajdь,
Seni bu art volçalьñ qalmajdь.
„Kesek zat usyn nek keldiñ“ dejse,
Kesinì tersliginì kormejsе.

Kulak:

— Bygyn saña verir zatьm çoqdu,
Qьjnalmajsa em qarьnyñ da tьqдь.
Men da vazarqа varlьq volurma,
Qadalma, bir zat tyser qoluma.
Ne volsada bir zatcьq eterme,
Birda qorqma, kølyñe çeterme.
Boş qarama sen meni kezyme,
Inanmajmьsa ajtxan søzyme.
Inanmasañ, bir zat da tavmazsa,
Tavarqа ne azcьqda volmazsa.

Osman:

— Oqaj, endi ketalmam qajtьv,
At usyn den saña bir søz ajtьv.
Køv tyldy berligiñ bir gьlçadь,
Ajransьz yjdegim ac voladь.
Acxamdan eki tьmen qalqandь,
Xajda ver, endi zaman volqandь!

Kulak:

— Ineklerim көв tyldyle, çyzdyle,
Qalqanla da birer zat yzdyle.
Endi ol çyzden inek beralmam,
Ань bla xaterinì көralmam.
Альq çalьñ inek da çetmejdì,

Xaıda var, adam alaj etmejdil!
Daqılda eki tyumen qoşasa,
Ber çalyń dev voş uruşasa.

Osman:

— Sav veş çylnь eşeknica çegiv,
Bir çuav etsem, qanьmь төғув.
Maңa acьv tajaqla ojnatdьñ,
Başymda ot qazanla qajnatdьñ.
Bu çerde sav veş çylnь işletdin,
Etimden et tişlikle tişletdin,
Endi va çalyńma erinese,
Ujalmañ sen necik көrynese?
Çalyńmь ver dev izlej kelgenme.
Qojuv ketsem, ma ol kyn өlgenme!

Kulak:

— Qara-qara, bu qьzьv turadь,
Uruşurqa өşynyn vuradь.
Kөv kere zekatyńmь alqansa,
Xivbegimden esiriv qalqansa.
Alqanьqьz төrt tyumen voladь,
Saqьş et, xaznasьmь qaladь.
Daqьda eki tyumen tilejse,
Qollarьñ uruşxa vilejse.
Uruma da qarьñ acarma,
Mьjьñ taşxa-tavqa cacarma.

Osman:

— Oqaj-oqaj, anь etalmazsa,
Ol muratьña çetalmazsa.
Men da seni kivikme, bilese,
Berme, kişi mal dev tilese.

Alaj'a men çalyň izlejme,
Kesimi qyjňň tilejme.
Bizge „zekatyň“ bergen esen,
Emda „çazyqsyň“ kergen esen.
Anь usyn көв çekdiň atamь,
Qollarň çara etdiň anamь.
Bir versen'a, beş kere alasa,
Kesin aur çykleni salasa.

Kulak:

— Çoqdu saňa bygyn berir zatьm,
Saňa çarar tuarьm, ne atьm.
Elge enseм, çav, vьşlaq satarma,
Usyde bir tanaşьq atarma.
Stavatdan mal tutub beralmam,
Anь bla va xater etalmam.
Seni da berligiňi tergerme,
Ma berligiň, ma allyqьň derme.

Osman:

— Ajtama, men almaj ketalmam,
Ol zatda saňa xater etalmam.
Çyz inekden birin versen, volmajmьd,
Daqьda saňa toqusan toquz qalmajmьd.
Xar işni kesine tavsьnasa.
Ol çyz inekni da azsьnasa.
Meni va maqьlaj terim qajda,
Men mal kytuv, sen ajlandьň tojda...

Asьvlapьv ol anь sөzyne,
Xьň volub qaradь көzyne.
Ururqа ьşanladь Osmanь,
Aldь ol bir qazyqьň calmannь.
Anь көryv Osman da qozqaldь,
Allynda ullu taşxa uzaldь.

Urdu sora aJamaj butuna,
Daur saldъ ol kulaknъ çurtuna.
Olsaqatda çerinde çьqьldъ,
Ujune da acъ sьjьt tьqьldъ.
Cavdьla sora anъ çaşlarъ,
Qollarьnda varьnъ taşlarъ.
Ala syryv tebrelle tyjerge,
Osmannъ qara çerge ijerge.
Çalçь Osman kesin çetdirtmed,
Alanъ aqьllarьn etdirtmed
Qutuldu cegetni teren çerine,
Batьv usynden aqqan terine.
Syryv anъ kişi çetalmadъ,
Tyk caqlь bir qarьv etalmadъ.
Ketdi sora aradan eki aj,
Çaum da çavmaj bir issi çaj.
Osmanğa virda çalьn vermedi,
Ne azda adam kivik көrmedi.
Osman acьvdan kujdu em bişdi,
Xata salьrqa esine tuşdy.
Kulaknъ va elde ullu yjleri,
Kynçe acььv көv terezeleri.
Başь da aq qançaldan çavььv,
Icinde va kişi volmaj qalьv.
Qaraңь bir kecede çel boldu,
Xava da quru vьqudan toldu.
Osman petegen em sernek aldъ,
Ujny art çanьndan өrten saldъ.
Sora vaşladъ el tytyn voluv,
Ujny ici va xavçykden toluv.
Qacдъ, ol vutu, qolu qaltьraj,
Ol yj da uaq-uaq çьltьraj.
Çetdi ujune veti aqarьv,
Bir көzyvge соjuncа qaralьv.
Ujdegisі vasьndъ usyne,
Bir xata volqandъ dev kesine.

Yjdegisi:

— Ne boldu, ne zat tyşdy esine?
Çavmu savdъ seni kesine?
Kerti aman tabsъzla volasa,
Tyrleniv esivizni alasa.
Ajt, sen bir qъjъrlъqqa çetgense,
Ne pelaxnъ ese da etgense?

Osman:

— Eşikge qarasaqъz bilirsiz,
Menden da bek siz qacъv kelirsiz.
Bek qorqqandan açalsъz ulyrsyz,
Maņa ne volqanъn da koryrsyz...

Ol da qaraqъz tъşna derge,
Qarasala, kyn tijiv ol çerge.
Kordyle qaraņ kece çarъv,
Xar kim qъzv ol çarъqqa varъv.
Varъ quvqun, qъsъrъq etelle,
Çiltinle køkge-køkge çetelle.
Qatъna kişi çuvuq varalmaj,
Çanņan otu virda çuqlatalmaj.
Sъqъrdaj anъ kujgen tauşu,
Gyryldegenca tavnu auşu.
Kujyv bitdi kişi asъv volmaj,
Xunasъndan sora çuqu qalmaj.

— Bizda endi andan xomux volmazvъz
Kyreşivde qarşcъlъqъn otuna.
Qorqub turuvda omyry da oңmazvъz,
Qajqъ salajъq ol murdarnъ çurtuna.
Tot kózleni erlaj totun acajъq,
Oңsuzvuz dev vujuquvda turmaj.
Ot salъv anъ yjlerin cacajъq,
Tъncъlъq çoqdu ol qaum qurumaj.

Bir kyn tuvqan bir kyn ɵlyr vileviz,
Хотух волув ајақ тувде ɵlmejik.
Bizge  etgen art ql qny kɵrebiz,
Endi m ndan kɵv acyvla kɵrmejik.

Ekisi da birden tavkel boldula,
 yreklege ɵxdemlikni aly v.
Тав kecege vol al salyv qaldyla,
Bu aqyn   eslerine aly v.
Bir kyn Murat ki i qo xa ketgenlej,
„ etdi zaman endi varajyq“ delle.
Keceni on bir saqat  etgenlej,
Tavkelleniv vudq-vudq tevrelle.

Aziret:

— Majnata bir qaralqanla kɵryned,
Aqygn var, vizni ki i kɵrmesin.
Bir qaumu va xa  erge vɵlyned,
Bara-varyv usyvyzge kelmesin.

 amaj:

— Calman  an  a a vla varajyq,
Biz volqanny virda adam bilmezca.
Aq-berl vek i eksiz qarajyq,
Usyvyzge salyv ki i kelmezca.

Aziret:

— Aqygn var, majna itle savalla,
Usyvyzge ala salyv kelmesin.
Eslemesek, qajyr itle qavalla,
Ol zamanda vizni ki i bilmesin.

Şamaj:

— Oqaj-oqaj, qorqma da atla alqaj,
Kørgenle da çolovcud dev qojarla.
Tajaqъъ demenili tut qoluna,
Itle çetse, vizni talav sojarla.

Alaj ete Muratlaqaj çetdile,
Савхан itle Ызлагъна вигулув.
Olsaqatdan вьла onov etdile,
Ot салънпъқ уjnу allъnda turub:

„Ot salqanlaj bu øzençe qacarvъz,
Bir kişida anda vizni kørmezle.
Kujgenini tuvrasъndan qararvъz,
Biz volqanъ birisi da bilmezle“...

Olsaqatdan yjge otnu çetdirib,
Ekisi da øzencikge ketdile.
Elni savlaj ulla tytyn etdirib,
Buqaj-buqaj yjlerine çetdile.

Kujdy anъ birda qalmaj yjleri,
Çannan otdan kişi çuqda alalmaj.
Kyl voldu xavçykleri, kijimlери,
Альqaj va birda amal volalmaj.

Eşitdi Murat yjleri kyl volqanъn,
Oı qoşundan savъв keldi tigelev.
Bildі bir çavu aña ot salqanъn,
Qajqъlandъ çyregi bişiv-terlev.

Kyreşse da birda „tersni“ tavmala,
Ters Şamajdъ derge vegim qalmadъ.
„Bir zat tavsaq“ dev qalajqaj savmalla,
Ters kesi volqanъn eslejalmadъ.

Çavlarъ va køv edi da ellinde,
Varъna da birca işek vola ed.
İşekligi ketmejin çyreginde,
Bek qadalъv tinte-tinte tura ed.

Ot salqanla bek qajqъsъz qaldыla,
Çyreklerin bir kesekcik suvutub,
Ekisi da işni alaj aldыla,
Ol nalatъ mekamlarъn qurutub.

Qajqъlanъv çaşsъqъna qъjnala,
Şamaj da keşine vara ed xaman.
Qanatlarъ savlaj xalqqa çajыla,
Çetdi sora bek qъzarъv bir zaman.

XVI

Ol savlaj burzujlanъ-qaltъratdъ,
Taşnъ, tavnu varъsъnda ijriv.
Eşkini uatъv, çañ ornatdъ,
Urunuvşu qaum birden tiziliv.

İşcile em urunqanla qozqalъv,
Ol qъzarqan vajraqlanъ tyvynde.
Varъsъda sautlaqа uzalъv,
Qыьcladan qanla tamqan kynynde.

Ol kynlede klass çavla varъsъ,
Qaltъralla vezgekleri qozqalъv.
Eşni savlaj çalsъsъ em çarъsъ,
Birlik çolda sautlaqа uzalъv.

Bir-birini qollarъndan tutuşub,
„Qurcma“ degen zalimlikni cacarqа.
Oxdemlikde çavqа qarşь turuşub,
Keşti çarъq keç dunjanъ acarqа.

„Birleşigiz, sav dunjany işçileri!“
Degen sözle varььna casьldь.
Şaxarьyla, any kiviк elcile,
Qozqalьşьv bir qazavat acьldь.

Çer qan bla çuvulmaj vlastlarьn
Burzujla verirge volmadьla.
Çyrekde tutxan ol dertli qastlarьn
Kөv xalqny qьrdьrtmaj qojalmadьla.

Alaj bla ekige vөlynuşьv,
Bir-birine ot saqьşьv tevrelle.
Auzladan көv zatlanь tөгьşьv,
Qaracьqьz, klass çavla ne zat dejelle:

„Bygьn biz din qazavatny eteviz,
Nedi xata, өsek seit vollarьvuz.
Kesibiz dinibizni begiteviz,
Xorlasaq'a, biz nasьvdan tolluqьvuz.

Xorlansaq'a, volşevikle çeterle,
Tasny, tavnu varьn birca ijriv.
Usьvuzny ala tevlev keterle,
Çurtubuzqa gjaurlanь kijriv...“

Bir qaum'a alaqa qьjnaьlv,
Çyreklege muxolluqla saldьla.
Kulaklanь sözlerine aldanьv,
Mьdaxььqda saqьşlanьv qaldьla.

Şamajny da tot çyregi acьlv,
Tevredi cacarqa qara tuvannь.
Çarь xalqny tyz usьne vasьnv,
Tөrt vьkleв oңsuz etiv turqannь.

Saqat volsada ol sөzyn qurutmaj,
Savlaј elge vaşьь volub vaşladь.
Bir minutnu varььq çolun unutmaj,
Kөsini vaşxa işlerin taşladь.

Qan təgüsyv, onovların aldyla,
İşci, elli bir aqyqda vuruluv.
Proletar diktatura saldyla,
Çaпь çolda xar işiviz quruluv.

Közlerine ala көzlyk saldyla,
Çarьqьqda uzaq-uzun көyurca.
İşni birden qatь tutuv aldyla,
Ol keңlikni sav dunjada kerirca.

Erkinlikde qьzy vайraq veriliv,
Mьdax tavlany yslerin çarьtdь.
Buqov qurşalaqan sanla keriliv,
Quancda bir-birine qaratdь.

Artьqьqda varьсь çutuldu,la,
Çer çarььv tavlany çutxanca.
Ellile zalimleden qutuldu,la,
Mижik көkde qanatlaпьv ucxanca.

Qurman ucyn çalsь-çarьь өlmezca,
Bajla, vije qollarьnda termile.
Allaj azav birisi da көrmezca,
Kece kyn da çilikleri emile.

Oquv-vilim ajtxan çolla asьldь,
Urunuvcu, ezilivcy xalqlaqa.
Patсахьqпь эşikleri çavyldь,
Өmyry da azavlanqan çurtlaqa.

Tar özenle varьсь da keңeriv,
Qanatlarь төrt çaпьna sozuldu.
Çarьь xalqqa erkinlikle veriliv.
Patсахьqпь vuqovlarь vuzuldu.

Çer teleden sьjььqan çerle,
Ellilege vaqasьzlaј verilidi.
Qan təgüsyv, işni alqan çigerle,
Sosialist çolun da kerildi.

Berc qollula em urunğan çarğyla,
Kerti çarğq, keç dunjaqa cыqдыла.
Közlerin av qurşalağan çalçyla,
Ol dunjanь tатығыndan cыqдыла.

Alaj vla mylk çerleni cыдыра,
Muratнь çerlerine da çetdile.
Улеşив хар kimni хақып тавдыра,
Аньғып da ala kivik etdile.

Murat da kыsgыпк etiv turalmaj,
Saqaльп qanль suv vla çuvdurdu.
Esin cыжыв, raxat volub olturalmaj,
Kөkyregin çыlamuqdan tolturdu.

Bir kesekni ol çerde saqьşlanьв,
Nenca tyrly көв zatlaqa çetgen ed.
Çerine esi ketiv qajqьланьв,
Tyşyndeca bir muratla etgen ed.

Bir çerde da raxatlanьв turalmaj,
Cacьп-vaşьп toxdamajьп тынај ed.
Bir kesekni es cыжыв olturalmaj,
Taşa çerde vьlaj ajtyв çыlaj ed:

„Çerim da ьхьндь meni qolumdan,
Çaşavum da qьsxa volub vaşlajды.
Bir zat da көrynmej burun çolumdan,
Ol çaşav'a meni uzaq taşlajды.

Kimden çer tilej'a qajğь varajьт,
Çalçылань terlerin төgerca.
Qajğь varьв, qalajlaqa qarajьт,
Ie volub bir çerlege cөgerca.

Çerime varьв ellile qondula,
„Bu çer endi vizge qalqандь“ dev.
Erkinlikni keslerine alдыла,
„Işlevcy xalq qan төgyв alqандь“ dev.“

Kөв ҫыладь ол esin ҫыjalмај,
Мьdaxланған санларь да керлив.
Көзлеринден ҫылатуқун тьjalмај,
Qовду sora бир заманда esкерив.

Alaj bla qajтыв keldi yjyne,
Мьdaxланыв ваҫ төвенңе qарај.
Qолундан ьсхьныв ketgen ҫерине,
ҫyрегини тамьrlарь тарaj.

Ajтды ол xарарьн yjdegisine:
„ҫеривиз qолубuzдан ketgendi” dev,
„Ma viz тамьrlанған ҫerni kesine,
Ei варыв белгicikle etgendi”—dev.

„Biz endi бир madar etiv алmasaq,
Kerti aman volad vizni хальвьз.
Ol ҫerlege кyсуvузны салmasaq,
Qолубuzдан ьсхьnad малывьз.

ҫалсь etsen, dogovor da dejdile,
Alajsьz adam ҫegiv volmazsa dev.
ҫараҫ deseң da, көв ваqа tilejdile,
„Endi celek tuzluqqa almazьz”—dev.

ҫальсьнь qарньна emda ysyne,
Adamqa qараqanca qара deјle.
Zaman bla soluv veriv kesine,
Sen da aңa бир zatda ҫара deјle.

Alqьn kivik хаqsьz ҫальсь ҫegivcy
Dunjavьz'a uzaq kete көreme.
ҫальна dev celek tuzluq verivcy
Adet endi qalmazьqьn vileme.

Alaj bla ҫальсь ҫegiv ҫаҫарqа,
Ne azda qолубuzдан kelmezlikdi.
Burun kivik iҫlemeјin аҫарqа,
Ala vizge ol ҫolnu vermezlikdi.

Andan ese bir madarla etejim,
Ma bu sovet vlastnъ cacarqa.
Boluşluq tavar çerge ketejim,
İşci xalqqa qarşь otla acarqa..."

Сава-çorta вагъв ол теңлерине
Кесини етген işin аңлатдъ.
Сөleşе келив ол биргелерине,
Турлы-турлы көв сөзлени sanatдъ.

Ala birden onovlarъn еtişiv,
Erkinlik dunjаnъ cacar çаnъna,
Tөгerekde көв çerlege çetişiv,
Xalqнъ воjarca bir-biri qаnъna.

Вагънъ алън ters çollaqa vururqa
Çараşдыгъв көв onovla etdile.
Burun kiviк qаnla emiv tururqa
Sözlerin da alajqa vegitdile.

Ala:

— Bolşevikle dev birle сьqqандыла,
Ala adam etleni da aşajla.
Xalqнъ çаşavun qojmaj çьqqандыла,
Egec, qарnaş аjьrtmaj çаşajla.

Biz musliman millet qыьc alajьq,
Din qazavat ycyn çаnъnъ ajamaј,
Вагъвьзда qozqальşьв тураjьq,
Qojmazвьз viz xalqнъ qаnъa воjamaј.

— Əisek da şeit volub çandetde
Allaxнъ razььqьn алыгъвьз.
Muslimanla virca bir inetde
Buzulmazььq keç dunjada qальгъвьз.

Biz uruş astmaj vьlaj qala esek,
Barybьz birca gjaur volabьz.
Çapьbьznь artxaraq sala esek,
İşeksiz da çaxanımdе qalabьz.

Qozqalьqьz, dın qazavat acajьq,
Qьzvь varqan өrtleni suvutub!
Qьzьllanь birda qojmaj cacajьq,
İcibizden tamьrlarьn qurutub!

Qьgьlajьq allax ycyn, dın ycyn,
Majna kөkden allax qarav turadь.
Qoratmasaq ol qaumnu viz kycyn,
Bir işeksiz barybьznь uradь.

Allax kesi vizni sьnav qarajdь,
Çetinci qat ullu kөkny vaşьndan.
Barybьznь xalьbьznь marajdь,
Ol qarav milletleni tuvrasьndan.

Ol sөzle savlaj xalqqa cacьlvь,
Barysьna birca birden çetgen ed.
İşci-elli çyrekle keң acьlvь,
Ala varь vu çuavнь etgen ed:

„Aldamaqьz, qaraңь xalq bilmejdі dev,
Ne etsek da, ajьvьlnь bilmez dev!
Qajnajdь vizni qapьbьz vorquldav,
Qan tamьrla sьdajalmaj şuvuldav!

Xazьbьz teңlik qazavat eterge,
Berc qollula barybьzda birleşiv.
Qьlcь vajlav qazavatxa keterge,
Urunqanla sizge qarşь tilleşiv.

Tynene siz imbaşlanь aqartьvь,
Usyvyzde qamcile ojnatdьqьz.
Qamci vla sьrtьbьznь qaraltьvь,
Bojnuquznu vuqaca qajnatdьqьz.

Qarnьqьznь vazьq etiv tolturuv,
Kök vaş ariv qalalanь icinde.
Əmyry da işge varmaj olturuv,
Çaşavucuz çarьlanь usynde.

Ucastka çerni ortasьnda ornalьv,
Icine da çalьlanь tizdiriv.
Anda siz varьqьzda tamьrlanьv,
Çarь xalqnь mьjьlagьn ezdiriv.

Adam haqnь tatlь kəryv aşarqa,
Ajtcь, sizge qajsь allax bergendi?
Quruda siz işlemej çaşarqa,
Cьqqan işni, ajtcь, kimle kərgendi?

Qajsь allax əlceledi bu çerni,
Ajtcь, sizge qacan ucastka ajьrdь?
Bajqa işlev, təgyv turucuz dev terni,
Ajьqьz siz, qacan sizge vujurdu?

Qacan sizni kəkden allax endirdi,
Sizge qulqa dev vizni qacan verdi?
Qacan vizni çerden allax cьqardь,
Qacan sizni bizden vaqalь kərdy?

Oqaj-oqaj, varьsьnda aldajsьz,
Çoq zat sizni çaratьrqa volmajdь.
Adam haqnь aşamaj volmajсьz,
Zalimlikni icinde ol qalmajdь.

Kəryşejik vugyn viz da varьsьn,
Kimle kəkden, kimle çerden cьqqanьn.
Ajьgvьv eki qaumnu arasьn,
Acьqlav işlevcy xalqnь çarasьn.

Titirejsiz, qavььqьz vitgenca,
Kirirge va zaman ertde çetgenca.
Miң-miң işci, elli xalqla birleşiv,
Varьsьda bir muratxa kyreşiv.

Endi siz'a ol qavьrqa kirmejsiz,
Başь ezilgen çьlanca qьmьldaj.
Qan tьkmej iş verirge syjmejsiz,
Boş xaraпь xalqqa çajьv gьgьldaj.

Çoqdu amal ol qavьrqa kirmej,
Boşunaqqa dьgalasla etesiz.
Million-million xalqlaпь kьrmej,
Yzylgendi sьпçьgьqьz, bilesiz.

Ol qaumla aңa qarşь voldua,
Çyrekleri raxat volub qalalmaj.
Çьjьп volub qozqalьşьv toldula,
Eslerine serivynlyk salalmaj.

Bellerine sautlaпь taqьşьv,
Işci xalqпь erkinligin alьrqa.
Tevredile vьjaqьпlaj qaçьşьv,
Bugun kivik onovlarьп salьrqa.

Xazьr voldu ot çaqarqa allarь,
Bu işden ese ьlsek qolajdь dev.
Qazavat eterge qajnav qanlarь,
Bizni endi xalьvьz alajdь dev.

Alaj vla xalqlaпь qatьşьdьgьv,
Bolşeviklege qarşь oña acdьla.
Anda tovla em oqla atьşьdьgьv,
Nellaj birleni yjlerin cacdьla.

Qazavat volub, elle qozqalьşьv,
Kьv zamaпь qan tьguşyuv turdula.
Işcile çavqa qarşь uzalьşьv,
Çolubuzqa kьv xalqlaпь burdula.

Ol Murat kivikleni sevebinden,
Urunңan xalq qьjьпlьrqa çetdile.
Bajla va ajьgьlmaj bir-birinden,
Sautlaпьv qarşьlьrqa ketdile.

Alaj vla vaj qaumı sovetleni
Bir kəzyvge onovlarǵn aldyla.
Urunıvcı qaumla kadetleni
Uvlu qollarǵna tuşuv qaldyla.

Andan Murat Şamajǵn da tujdyruv,
Qaraǵn mьь gəzenne saldırdьь.
Salambaş uıcygyn da kujdyruv,
Ujdegisin quru çerге qaldırdьь.

Urunǵanla işlegen vicenleni
Alıv alıǵn ielege verdile.
Syjgenleri kivik arada çerni
İclerine erkin volıv kirdile.

Byla da muratlarǵna çetginci,
Taus çetdi savlaj dunja qaltıraj.
Başlarǵna bir madar etginci,
Tovla, oqla em qyьsla çylyıraj.

Çetdi qyзы askerleni allarьь,
Bu xararǵn eşitiv cacarqa.
Burzuılanьь varǵnьь çavlarьь
Kiritlenen eşikleni acarqa.

Ala tört çanlarǵna uzalьь,
Aq itleni uzaq syruv taşlalla.
Klass çavla tava uzalьь,
Alanьь da uatьşьь vaşlalla.

Vaj qaumıu alcyarьь esleniv,
Bek tyjьnşly çuavlarǵn tavdyla.
Urunǵan xalqla varьь kerpesleniv,
Zalimlikni, artyqlyqny sacdyla.

Murat'a etgen onovun tavalmaj,
Bsxьndьь erkinligi qolundan.
Syjrdan vicenleni da qavmaj,
Tajqaladьь kesi etgen çolundan.

İşci klassnıy allına öre turub,
Etgen tersliklerine tüvedi.
Ne kyreşe da laqımla qurub,
Bu çol'a aña kişi çol vermedi.

Өmyry vuzulmazdan begidi
Proletar qıralıqıny tamıgı.
Savlaj dunja varı anı kördu,
Kyreşe da kişini çetmeı qarıvu.

Erkinlikni çiltinleri çetgenlej,
Şamajny da tyrme yjden voşlalla.
İşci klass onovların etgenlej,
Ornuna erlaj Muratny taşlalla.

XVII

Şamaj kesi çanı çoldā tirilib,
Aldı ol kolhoz işleni vojnuna.
Ara myklede işlej edi kerilib,
Bajlaqa işlegenini ornuna.

Qartıq da anı esine kelmej,
Qartma derge birda aqıyn völmey:
„Tuvqarıny on çetinci çylda völdu,
Dunjaqa çaratıqan kypum oldu“...

Ol aqıyn vıllaj işge völe ed,
Eski dunjasın çasavqa sanamaj.
Çanı çolun vek vaqalı köre ed,
Aldıyn xalqqa endi birda qarataj.

Brigadirlikni aldı ol vojnuna,
Xar ne tyrlı işlerine qadalıv.
Usda volub ara mylkny çoluna,
Çartı zatxa çiger qolu uzalıv.

Iş başladı, xar kim nəgər voluşub,
Barıyda çaz savanna köllenib.
Tizgin volub, onla vla qovuşub,
Çalsı, çarlı, ortalıqla tilleşib.

Ol közyvde Şamaj da xazırladı,
Çaz savanda alıyılmaq alıyılmaq.
Xar ne tyrlı kereklege uzaldı,
Xalqdan alıyılmaq varazala salıyılmaq.

Xar kim əgyz çegib başlar zamanda,
Xıysa kesi xazırlanmaq tura ed.
Qıyılmaq va alaj volub xamanda,
Kulaklanı çanlarına ava ed.

Şamaj:

— Tur, çuqlama, ajazıt sen kesin!
İşden tatıv alıyılmaq zaman çetgendi.
Kucly çiber savan işge esin!
Endi qatı qıyılmaq da ketgendi.

Alaj ajıtıv, kəv kyreşdi volmadı,
Kır çyrekni tyjymcegin taşlarılmaq.
Ajtxan sözün qulaqlına almadı,
Elca sıyılmaq savan syruv başlarılmaq.

Ol saqatdan brigadanı çıyılmaq,
Keslerini onovları etdile.
Bir kesekge varı işden tıyılmaq,
Anı da qısdav işlerine ketdile.

Ol xalide savanlaılmaq qadalıv,
Mıyılmaq urluq casıv tevrelle.
Bolşevikca savan işge uzalıv,
Bir işde da kişige al vermelle.

Birem-birem kolxozlada zarancь
Qaumlanь varьsьnda taşlalla.
Çaңь çolqa em vek kucly daqancь
Tav malcььqнь өsdyryv başlalla.

Ol çьььna miң saqlь iş kyn aladь,
Qajqьlarь, saqьşlarь voşalьv.
Alqanь va xar zatьna voladь,
Xaqь sьraf volmaj, çuqu aşalьv.

Şkolladan çaşlarь da keldile,
Xar birisi kerti çolqa tyzeliv.
Kolxoznu işine ala kirdile,
Birerine birer qulluq veriliv.

Ketdi taqьr çaşavu qurutulub,
Çuqu qalmaj varьsьda ysynden.
Taqьr çolda qalmaj, andan qutulub,
Bu birleşiv kolxozlanь kucynden.

Quralьndь yju, vaşь xar zatь,
Xar bir tygly çarьqььqla acььv.
Savljaj xalqqa belgili volub atь,
Kөzlerinden mutxuz avla cacььv.

Stalinni kolxozlanь ьsxьь,
Eterge degeni anda tanьldь.
Bir çьььna iş kynlerine tolu
Quru partyxden da veş çyz pud aldь.

İңir sajnьn vi yjdegі çььььv,
Kөv tygly quanc vla ojnaj elle.
KİR çaşavdan vek uzaqqa tььььv,
Çarьq көlde ma vi çььнь çььlaj elle:

„Esimdedi çarьq kynny tajaqь
Acь-acь suvuqsurav tijgeni,
Çarьь xalqнь birda tutmaj ajaqь,
Qolu, butu uv vuqovla kijgeni.

Esimdedi qəş suvuqda, voranda
Çalan ajaq, çalan vaş ajlançanym.
Çı uzunlu işlej kulakda çalda,
Solurqa voş künüm volmaj qalqanym.

Esimdedi savijlikden ajlanьв,
Таşнь, tavnu varьсьнда qьдьга.
Qьş voranda, qar usynde sojlanьв,
Qьşхь voran san-sanьть сьдьга.

Esimdedi Maxmut çalqa ketgeni,
Çaңьз bir qojcuq usyn savlaj bir çьloqa.
Turalmaj andan qacьв kelgeni,
Qojcuqun'a viz da sojув qurmança.

Iesi da anь izlev tavxanь,
Çaşьqьть andan qorquv qacxanь,
Ol murdar da anь ьзьндап savxanь,
Tujuv, qьsдав, сьrtda çallь sacxanь.

Tarьqsam da virda sөzüm aьnpmaj,
Kecem, künüm çьlav vla qalqanym.
Çaşьqьть syegi da tavьlmaj,
Qajqьльqнь terreninde qalqanym.

Esimdedi ot sьңçьrla cacьльв,
Umur-cumur voluv qorav ketgeni.
Çarьь xalqqa erkinlikle acьльв,
Varьсьда muratьna çetgeni.

Encilikni adetinden qutulub,
Men da yzdym sьңçьrlanь qolumdan.
Artьqlьqla ketdi varь çutulub,
Birisida qalmaj meni çolumdan.

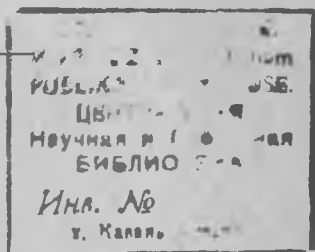
Majna meni qoj syryvum aььmda,
Tuarlarьm arlaqььraq kytyled.
Çarьladь aңa meni qallьm da,
Lenin ajtxan ara mykle etiled.

Tyrly-tyrly qoşlarǵyǵыз çer-çerde,
Birleşiv ara mylkle ылтǵajla.
Keslerine qazylqan teren kerge
Klass çavla vek titirev qaltǵajla.

Daqǵda qalqan tuarla varǵyǵыз,
Sajqala!ǵa tav çerlede semiriv.
Elni savlaj çalǵyǵыз em çarǵyǵыз
Baradǵla kir xanlarǵyn kemiriv.

Сьqǵdy endi maǵa vizulmaz çaşav,
Бсхьндьгмам ол çaşavnu qolumdan.
Qaracьqǵыз, keç voldu xar bir aşav,
Qoraqanlaj temir vuruv çolumdan.

Bygyn qara endi meni xalǵma,
Çaşav сьqǵdy tyjylyvcy sanǵma.
Тьпсьq voldu тьпсајмавсу çаньма,
Kesim ie kytyv-turqan maǵma."

Отв. редактор *А.-С. Гербеков*. Техредактор *Ш. Ближатов*.
Сдано в произв. 16/XI 1934 г.
Подписано к печати 1/XII 1934 г.
Формат 114x162^{1/32}. Тип. зн. в 1 бум. л. 53,268, печ. лист. 8,125.
Тираж 2100. Зек. № 2203. Облито № 309.

Типография Кароблнациздата
Кисловодск 1934 г.

Вақасъ 85 к.
Цена

у. 09к

Ц-329

На карачаево-балкарском языке

Д. П. Байкулов—Шамай прежде и теперь (поэма)

Типография Кароблнациздата
Кисловодск—1934 г.